

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
ФАКУЛЬТЕТ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

КАФЕДРА ІСТОРІЇ
КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Освітній ступень – бакалавр

На тему:

«Холодна війна в карикатурах журналу «Перець» 1980-х років»

Виконав:

студент 4-го року навчання

спеціальності: 032 «Історія та археологія»

освітньо-наукової програми: «Історія»

Бурдовіцин Роберт Віталійович

Науковий керівник: Шліхта Н.В.,

професор, кандидат історичних наук

Рецензент: Бажан О. Г.,

доцент, кандидат історичних наук,

Кваліфікаційна робота

захищена з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____

«_____» _____ 2023 р.

Київ 2023

Декларація академічної доброчесності

Студента НАУКМА

Я, Бурдовіцин Роберт Віталійович, 4 р.н. навчання факультету гуманітарних наук, спеціальності: 032 «Історія та археологія».

адреса електронної пошти: robert.burdovitsyn@ukma.edu.ua

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Холодна війна в карикатурах журналу «Перець» 1980-х років» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1 -3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомлений; - підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки

- згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unichesk. - даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

Дата і підпис студента. 25.05.2023



АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційної роботи

Тема: «Холодна війна в карикатурах журналу «Перець» 1980-х років»

Автор: студент 4-го р.н. освітнього ступеня – бакалавр, спеціальності 032 «Історія та археологія» освітньо-наукової програми «Історія та археологія»

Бурдовіцин Роберт Віталійович

Науковий керівник: Шліхта Наталія Василівна

Захищена: «___» _____ 2023 р.

Короткий зміст роботи:

Кваліфікаційна робота є першим комплексним дослідженням карикатурного тематичного наповнення журналу «Перець» впродовж 80-х років, яке стосувалось зображенню ключових подій Холодної війни, висвітленню стосунків США та СРСР, історію їх змін від періоду Застою до періоду Перебудови, висвітленню союзників США та висвітлення образів «ворогів». Мета роботи полягає у тому як автори зображували американців, як і військових так і політиків, показати як зображувався образ США та СРСР, які були види цих художніх образів, порівняти як зображувались у журналі різні події Холодної війни, показати критику ідеології капіталізму, прослідкувати як змінювався журнал відповідно хронології. Також метою є показ живого образу «Холодної війни» у журналі. Важливим аспектом у роботі є класифікація карикатур, власний аналіз що до матеріалу, та започаткування досліджень саме карикатур.

Історіографічне наповнення кваліфікаційної роботи поділено на дві категорій. Перша з них – це праці дослідників, які стосувались Холодної війни. Друга – це праці дослідників, які стосувались радянської преси та які конкретизували про типові образи у радянській пропаганді. Також це праці дослідниць, які використовували у них журнал «Перець» в якості основного джерела. Також задіяна література та джерела, що стосувались загальної радянської історії та історії радянського суспільства. У роботі був проведений порівняльний аналіз між тим, як Холодну війну сприймали у Радянському союзі та якою вона була у західному дискурсі.

Зміст

ВСТУП	6
РОЗДІЛ I. Контекст дослідження	8
1.1. Загальний контекст Холодної війни	8
1. 2. Журнал «Перець»: підходи до дослідження. Специфіка доби Перебудови	9
РОЗДІЛ II. Персоніфікований образ Холодної війни та висвітлення її ключових подій	13
2.1.Зображення Холодної війни	15
2.2.Карикатури-новини	18
РОЗДІЛ III. Образи «їх» і «нас»	32
3.1.Мілітаризація США	32
3.2.Висміювання американської антирадянської пропаганди	35
3.3.Зображення економічного становища США	37
3.4. Зображення країн-союзниць США	40
3.5.СРСР - мирний ініціатор якому заважає США	44
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	50
ДОДАТКИ	53

Вступ

Холодна війна – ключова історична подія. Вона була одним з масштабних протистоянь двох країн, двох блоків які були різні за ідеологічним спрямуванням. Історія Холодної війни – це близько 40 років протистоянь і велика кількість значимих подій в історії XX століття. Враховуючи великий хронологічний період Холодної війни американські та радянські відносини у різні десятиліття мали різний характер. Як західний дискурс і преса, так і радянські з року в рік мали свої особливості висвітлення подій даного протистояння та зображення протилежного собі блоку.

У даній роботі розглянемо пізній період Холодної війни саме з радянської сторони, на прикладі карикатур з журналу «Перець», який був аналогом «Крокодила» в УРСР.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідити, як висвітлювались у карикатурах журналу події Холодної війни, США та їх союзники у 1980-х рр.

Враховуючи мету дослідження, були поставлені такі **дослідницькі завдання:**

1. Змалювати загальний контекст дослідження.
2. Проаналізувати зображення Холодної війни та її основних подій на шпальтах журналу «Перець».

Визначити основні образи «ми» - «вони» в карикатурах про Холодну війну.

Об'єктом дослідження є пізній та завершальний періоди Холодної війни.

Предметом дослідження є карикатури журналу «Перець», які стосувались Холодної війни, американців та їх союзників.

В дослідженні було використано **декілька методів**. Перший - це контент-аналіз. З його допомогою даємо зовнішню критику та оцінку джерелу. Основний чинник, з яким допоміг контент аналіз – це простежування

поширеності певних образів. Завдяки цьому карикатури мають як і актуальні образи, «трендові» - по суті ті, які зустрічались часто, так і не популярні способи зображення, які зустрічались декілька разів за 10 років. Важливо було прослідкувати, як змінювалось тематичне наповнення образів в журналі впродовж 1980-х рр., і на скільки вплинула Перебудова на висвітленні образів.

Також був залучений кількісний метод дослідження. Усього карикатур на тему Холодної війни в журналі в період з 1980 по 1988 рр. близько 500. Метод допомагає показати загальну цифру певних категорій карикатур, порівняння, у які роки було більше або менше карикатур, які категорії мали перевагу на іншими у кількості тощо.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 80ті роки ХХ століття: кінець періоду «застою» (1980-1985) та період Перебудови (1985-1989).

Історіографія дослідження складається із праць, що загалом стосуються Холодної війни – це праця Еріка Гобсбаума, Олени Шиліної, Волощука С. , а також досліджень про журнал «Перець» - дослідження Марії Явдошняк та Катерини Єремєєвої.

Основою джерельної бази дослідження є випуски журналу «Перець» за 1980-1989 роки.

Структура роботи зумовлена теоретичним та практичним завданнями. Складається з трьох розділів (розділ I – це теоретичний, розділи II та III – це практичні), висновків, списку літератури та джерел, додатків.

Розділ I. Контекст дослідження

1.1. Загальний контекст Холодної війни

Холодна війна на протязі всієї своєї тривалості завжди займала місце у радянській пресі. Вона завжди за допомогою пропаганди була «правильно поданою» для радянського суспільства. Звичайно, при бажанні досліджувати саме проблемні питання Холодної війни, хронологію подій, та і самі контекстуальні пояснення що до подій варто ставитись критично до радянського дискурсу. Саме тому в дане дослідження було залучено напрацювання західних дослідників, які пояснюють контекст такого масштабного протистояння як Холодна війна. На думку Еріка Гобсбаума, протистояння СРСР та США мало нести щосекунди ядерну загрозу та початок третьої світової війни.¹ Однак, далі автор стверджує: «Характерна особливість Холодної війни полягала у тому, що об'єктивно ніякої навислої загрози війни над світом не існувало».² Загалом, думка автора полягала у тому, що б ствердити про існування балансу сил у СРСР та США. На нашу думку, всі події Холодної війни, такі як – розділення на блоки, втручання у різноманітні громадянські війни, підтримка революцій та конфліктів – показує що саме це і було своєрідним балансом. СРСР та США не вступали у війну напрямую, проте вони воювали один з одним руками військових з третіх країн. Також до цього балансу входили своєрідні змагання - хто залучить більше союзників на свою сторону, або ж по витратах на озброєння. Головною особливістю Холодної війни щодо гонки озброєнь – це була саме гонка ядерної зброї.³ Як правило, найкрупніші конфлікти Холодної війни мали свою специфіку – це війни яким

¹ Ерік Гобсбаум. Епоха крайностей: Короткий двадцятий век(1914-1991). Москва. 2004. С. 246

² Там само

³ Там само, 257

не допомагала краща техніка та зброя від одного з сильних союзників.⁴ Наприклад, США вторглись у В'єтнам з метою стримати розповсюдження комунізму в Азії, і програли війну не дивлячись на їх зброю. Те саме стосувалось СРСР в Афганістані, які отримали там поразку і в період Перебудови вивели війська.⁵

Якщо брати західну пресу, яка зазначала про період Перебудови, то думки з приводу цього були неоднозначні. Дослідниця Олена Шиліна у своїй праці наводить різні приклади періодики, де відбувається критика реформ Горбачова, його спроби щось владнати, та показується вся економічна прірва у яку потрапив СРСР через війну в Афганістані та гонку озброєнь.⁶ Західні демократичні видання показували всі провали сторін в Холодній війні напрому, тоді як радянська пропаганда намагалась показати «вигаданий світ». Більше того Організація Варшавського Договору припинила своє існування не від тиску НАТО, а від само руйнівних процесів керівництва КПРС.⁷

1.2. Журнал «Перець»: підходи до дослідження. Специфіка доби Перебудови

В українській історіографії «Перець» як джерело використовували дослідниці Марія Явдошняк та Катерина Єремєєва. Якщо брати працю «Сатирики та сатира у повоєнній УРСР (на прикладі журналу «Перець»)», то бачимо, що актуальним залишається дослідження історії кадрового складу журналу та його місце в радянській пресі. Марія Явдошняк також розглядає образи ворогів, серед яких – космополітизм, низькопоклонство (наслідування моди або бажання купляти західні товари) та уникання

⁴ Там само

⁵ Там само

⁶ Олена Шиліна. Британський тижневик The Spectator про події за Залізною завісою(1985-1991). Київ. 2022. С 19

⁷ Волощук. С. Конфронтація НАТО і Організації Варшавського договору в контексті «Холодної війни» (друга половина 1940х – кінець 1980х років. Науковий вісник Ужгородського університету серія «Історія». Ужгород. 2012. С. 100

роботи в селі.⁸ Також авторка частково розглядає у праці карикатури в додатках. Її відмінність з цим дослідженням полягає в тому, що карикатури є лише прикладом до згаданого контексту, а не основним джерелом праці. В даній праці дослідження базується виключно на тематичному наповненні.

Катерина Єремєєва досліджує політичний гумор радянської України на прикладі «Перцю». Основним джерелом дослідниці виступають вже анекдоти та письмове тематичне наповнення. Авторка використовує міждисциплінарний підхід із залученням праць культорологів та психологів.⁹ Це робить дослідження унікальним, бо воно може стати джерелом до одразу декількох напрямлень, а не лише історії. Авторка також висуває твердження : «Офіційний політичний гумор в радянському суспільстві слугував засобом агітації та пропаганди.» що є повністю підтвердженим у цьому дослідженні.¹⁰ Одним з унікальних методів в дослідженні Єремєєвої також є історико-порівняльний метод, де авторка порівнює «Перець» з журналом «Крокодил».¹¹

Таким чином журнал «Перець» може виступати як джерелом, по якому можна робити контент аналіз, також досліджувати його з боку історії створення, кадрового складу і залучень інших дисциплін як допоміжних у дослідженні.

Якщо говорити за Перебудову та гласність в УРСР, то аналізуючи минулорічні неопубліковані курсові дослідження бачимо, що в цій республіці була занадто консервативна влада. Зловживання чиновників привілеями, небажання щось змінювати приводить до того, що в українській пресі все ще

⁸ Марія Явдошняк. Сатира і сатирики в повоєнній УРСР(на прикладі журналу «Перець»). Київ. 2020. С. 50

⁹ Катерина Єремєєва. Політичний гумор радянської України у 1941-1991 рр.(на прикладі журналу «Перець») : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01/ . Харків. 2016. С. 38

¹⁰ Там само. С. 39

¹¹ Там само, С 47

лишається багато пропаганди. Так тривало до 1987 року, відтоді почали звільняти українських політичних в'язнів, які мали вплив на суспільство, через що у політичній системі почали відбуватись зміни згідно політики гласності.¹² Загалом мета гласності – це залучити суспільство до вирішення проблем країни, зменшити їх байдужість та допомогти розвивати індивідуальну думку.¹³ Одним із важливих – це розкриття проблемних питань історії.¹⁴

«Перець» у Перебудову є прямим доказом наведених вище аргументів. В перші роки політики гласності в «Перці» публікувалось багато карикатур та гуморесок пропагандистського наповнення. Тому 1986-1987 роки в журналі є такими ж самими за кількістю пропаганди як і на початку 1980-х рр. В кінці 1980-х рр. в «Перці» взагалі не акцентується увага на політичній тематиці. Завершення Холодної війни там транслюється поверхнево, пропаганда в журналі різко «зникає» у 1988 році. Сам цей рік є одним з важливих в історії Перебудови в УРСР, бо саме тоді припинили глушіння західних радіопередач.¹⁵ Щодо країн Заходу, а особливо США – вони завжди залишались ворогами СРСР на ідеологічному рівні.

У тематичному наповненні «Перцю» образи ворога користувались актуальністю – тому і публікувались постійно. Те саме стосувалось й іншої преси, через що радянське суспільство споживавши пропаганду, вважало ворогів держави як своїх особистих ворогів. Дослідник Лев Гудков у своїй праці «Враги как массовый синдром и механизм социокультурной интеграции» наводить приклади опитування за 1989 рік, де показано що через гласність, більшість людей почали менше сприймати «ворогів країни», хоча і зустрічались ті, хто називав ворогами країни НАТО, США, нацистів,

¹² Ярослав Грицак. Нарис історії України. Формування модерної нації XIX-XX століття. Київ. 2019. С 541-542

¹³ Роман Коваль. Друковані засоби масової інформації в умовах перебудови і гласності: між задекларованим і реальним (на матеріалах УРСР). Київ. 2019 С 7-14

¹⁴ Там само

¹⁵ Віктор Даниленко. Україна в 1985-1991 рр.: Остання глава радянської історії. 2018. С. 88

спекулянтів.¹⁶ Були і люди, які вважали ворогом комуністів та бюрократичну мафію.¹⁷

«Ворог» країни – це притаманність для традиційного суспільства, де ворогом по суті є все чуже.¹⁸ Загалом «вороги» мінялись за на протязі всієї радянської історії. На початку ХХ століття це були буржуї та імперіалісти, в 1940-х роках до них доєдналися образ ворогів-фашистів, при тому при появі «нових» ворогів, «старі» нікуди не зникали.¹⁹ Важливим є те, що існували також і внутрішні вороги – агенти, шпигуни, а також троцькісти (30ті роки).

20

Працюючи над журналом «Перець» бачимо що у 1980-ті рр. ворогом були американці, ЦРУ, Пентагон. Один з образів США – це образ країни у вигляді «Дяді Сема».²¹ Загалом існували певні стереотипні стандарти у висвітленні американців. Серед них товстуни – капіталісти, в циліндрах та з мішками грошей як уособлений образ бізнесменів і образи генералів, з наявністю військової форми.²² У карикатурах вони зазвичай позначались як максимально «страшні», часто мали в наявності віскі та сигару, та вели діалоги про те що мріють знищити комуністів та СРСР.²³ Що до «Перцю», то там були популярні також образи ковбоїв, що теж є стереотипом що до США.

Висновки до розділу

Холодна війна – ключова подія в історії світу. Вона дала велику базу для історичних досліджень як і сучасникам подій так і наступникам. Холодна війна у радянській пропаганді була актуальна в різні періоди, більше того

¹⁶ Лев Гудков. Идеологема «врага»: «Враги» как массовый синдром и механизм социокультурной интеграции. // Лев Гудков. Образ врага. Москва .2005. С. 5

¹⁷ Там само

¹⁸ Там само, 8

¹⁹ Там само, 24

²⁰ Там само

²¹ Там само, 31

²² Там само

²³ Там само

залишалась актуальність і в перші роки Перебудови, коли тільки становився курс на лібералізацію.

Журнал «Перець» є одним з ключових матеріалів преси на тематику дослідження радянської історії.

Розділ II Персоніфікований образ Холодної війни та висвітлення її ключових подій

1980-ті роки у журналі «Перець» умовно ділимо на три хронологічні періоди. Перший стосується періоду кінця доби «застою», який охоплює період одразу трьох генсеків. Його ознаки – наявність агресивної пропаганди про події Холодної війни, економічне становище США, масове висвітлення західної «антирадянщини» тощо. Хронологічно цей період охоплює 1970-ті рр., але мною було розглянуто номери саме від 1980 року, тому його рамки у 1980 – 1985 рр.

Саме 1985 рік є своєрідним «перехідним» етапом. Бо в ньому присутні і теми, які указані вище, і нові теми, які стали популярними під час Перебудови та гласності. З 1985 по 1987 рр. – це, звичайно ж, період Перебудови та початкові зміни в риторичі, хоча пропаганда теж мала місце. Зокрема, почалось активне висвітлення Стратегічної Оборонної Ініціативи.²⁴ З 1988 по

²⁴ Стратегічна оборонна ініціатива (відома також як «Зоряні війни») – Масштабна технічно наукова програма по виготовленню протидії від ядерної зброї і розміщення її у космосі, для кращого влучання у морські та наземні цілі. Була започаткована президентом Рейганом у 1983 році. Джерело: Ми – Україна. 40 років «зоряним війнам» Рейгана: як США їх

1989 роки – це останній період, обраний для нашого аналізу. Для періоду гласності характерний показ примирення СРСР і США (в кінці 1987 і на початку 1988 р.), аж доки у середині 1988 р. пропагандистські меседжі практично зникнуть із журналу.

Опрацьовуючи номери, ми помітили закономірність – всі карикатури на тему Холодної війни та американців з року в рік повторювались. Виходячи з цього, для аналізу можемо виокремити такі категорії карикатур:

1. Ті карикатури, на яких прямим текстом написано «Холодна війна»
2. Карикатури – новини про всі ключові події Холодної війни
3. Висміювання країн – союзниць США
4. Мілітаризація США
5. Висміювання західної «антирадянщини»
6. Висвітлення СРСР як мирного ініціатора
7. Критика соціально-економічних негараздів у США (наприклад, висміювання безробіття)

Перша категорія є тою, яка пояснює через наявні карикатури, як бачили образ Холодної війни у пресі. Друга категорія – є основою через велику кількість матеріалу, бо показує ключові події Холодної війни. Номери на цю тематику виходили впродовж 1980 по 1985 рр., з початком Перебудови їх частота почала зменшуватись. Загалом, ця категорія змальовувала збройні конфлікти, у яких приймали участь СРСР та США. Особливе місце у пропаганді займали також згадки відомих договорів між СРСР та США. Один із них – це перемовини про обмеження стратегічних наступальних озброєнь(ОСО-2). Він відбувся у 1979 році, проте не вступив в силу через

розпочали та перемогли СРСР. URL: <https://weukraine.tv/40-rokiv-zoryanym-vijnam-rejgana-yak-ssha-yih-rozpochaly-ta-peremogly-srsr/> (дата звернення 15.02 2023)

вступ Радянського союзу у війну в Афганістані. В «Перці» договір зобразили у 1981 році в №7²⁵. Третя категорія показувала висміювання країн – союзниць США. Її метою було показати що США намагається проникнути скрізь суверенність та ставлення в економічну залежність малих держав і впливати на потенційно сильних держав. До цього ще акцент на розміщенні військових баз у цих країнах. Четверта категорія виходила впродовж всіх 1980-х рр., але найбільшу поширеність набула з початком Перебудови. П'ята категорія висміювала антирадянську політику Заходу, більше того, «Перець» транслиував це дуже цікавим способом – «антирадянщина» виставлялась як пропаганда американців. Шоста категорія карикатур показує СРСР як мирного ініціатора, якому заважає США. Такі карикатури публікувались у річниці (жовтневої революції, дня перемоги тощо), частіше у спеціальних випусках.

Сьома категорія мала на меті показати економічну відсталість США. Інколи був показаний і СРСР, але вже на контрасті – як розвинена країна.

2. 1. Зображення «Холодної війни»

Особливість цієї категорії полягає у її нечастою публікації на шпальтах журналу. Карикатури цієї категорії публікувались тільки на початку 1980-х рр., тому вони відносяться до першого періоду(1980-1985). На мою думку перестали використовувати образ Холодної війни через початок потепління у радянських відносинах з США в період Перебудови.

Перейдемо до аналізу самих карикатур. Всього нами виокремлено десять карикатур, дев'ять з яких є дуже подібні. Їх спільна риса полягала у візуальному зображенні – «Холодну війну» автори створюють як живий образ. Також цей образ має статеву ознаку –«Холодна війна» зображується жінкою. Проте «війни-жінки» на кожних карикатурах відрізняються: на одній «жінка-війна» зображена як механізм, на іншій жінка-робот, на іншій як баба-яга з

²⁵ Перець. 1981. №7. С. 15

казок, а на іншій зображується у вигляді смерті. Такий підбір зображень є цілком типовим для пропаганди, бо такі зображення передавали всі страхи війни в одному образі.

Розберемо перший приклад. (див. Додаток 1) Ним буде карикатура з випуску 8-го за 1980 року.²⁶ Там «Холодна війна» зображується як літня жінка, яка сидить верхи на леву. Лев одягнений у капелюх з прапором Великої Британії. Підпис до цієї карикатури одне слово: «Осідлала...». Важливою рисою є наявність зброї в руках у жінки та надпис «Холодна війна» на грудях. При перегляді карикатури складалось враження, що ця жінка повністю складається зі зброї. Ще до зброї – на ракетах вказані літери, вірогідно це назви зазначених ракет. На мою думку, карикатура була створена, щоб підкреслити залежність Британії від США, тільки замість американців автор вирішив відтворити живий образ Холодної війни. Хоча між Тетчер та Горбачовим встановились чудові відносини ще до смерті Черненко у 1984 році, через що з початком Перебудови відносини СРСР з Великою Британією зазнали потепління. ²⁷Ще одна карикатура на тематику Холодної війни стає обкладинкою у журналі №12 1981 року²⁸, що підкреслює високу актуальність даної тематики у пропаганді.

В журналі також є наявна карикатура, де зображена західна пропаганда через образ Холодної війни.²⁹ (див. Додаток 2) Перед нами постає американський «пропагандист». Основна ознака його належності до США зазначена у підписі: «Муза заокеанського борзописця». Чоловік, зображений на карикатурі, є автором – публіцистом, який пише про Радянський Союз. Він

²⁶ Перець. 1980. № 8, с 11

²⁷ Reuters. Gorbys versus Thatcher: How the USSR charmed Britain's Iron Lady. URL: <https://www.reuters.com/article/us-britain-russia-gorbachev-idUSBREA0207020140103> (дата звернення 15.02.2023)

²⁸ Перець. 1981. № 12. С. 1

²⁹ Перець. 1980. №12. С. 10

використовує у назві статті вислів «Радянська загроза». Даний вислів є також цілком популярним висловом у контрпропаганді «Перця». Він робився з метою показу того, що США виставляє СРСР агресором та робить наклепи. Зображали таких «пропагандистів» зазвичай максимально безглуздо, з метою, щоб читач «Перця» повірив у те, що СРСР - це жертва від наклепів пропаганди США.. Проте, найголовнішим елементом зображеним на ілюстрації є не заокеанський «пропагандист», а його муза. Вона і є втіленням живого образу «Холодної війни». Про це свідчить, в першу чергу, написання терміну «Холодна війна» на одязі. Доповненням до образу є воєнна каска на голові в музи, крила з ракет та максимально спотворена старість.

Влучним доповненням до пропагандистського твердження про «бажання американців проводити війну» є карикатура, про яку далі піде мова. (див. Додаток 3) Там проілюстровані танцююча американська еліта - банкіри та власники монополій, де образ Холодної війни у жінці – скелета несе їм мішки з грошима. На самій жінці-смерті не написаний термін «Холодна війна», проте вірш який написаний поруч з сатиричним зображенням є доказом того, що тут проілюстровано образ «Холодної війни». Цитата: ”Знов атмосфера над світом тривожна. А для банкірів – то радісні дні. Нині бо знов монополіям можна руки погріть на холодній війні.” Завданням цієї карикатури є викликати огиду у читача до капіталізму та всього, що з ним пов’язано.³⁰

Наступна карикатура показує (див. Додаток 4) не тільки безпосередньо образ «Холодної війни», а і тематику актуальних світових подій.³¹ Зображений на карикатурі хоровод складається з американців, американського посадовця з Південної Африки, також реальної історичної постаті – Яна Сміта, який був головою уряду британської колонії Південна Родезія, та інших. Один

³⁰ Перець. 1984. №7. С. 11

³¹ Перець. 1980. №9. С. 14

з головних образів, зображених на ілюстрації – це «Холодна війна», яка нагадує чимось бабу-ягу.

Ще у 1980-му році зображення «жінки-війни» згадується у 14 номері.³² Там ця жінка зображена як типовий образ смерті. (див. Додаток 5) Вона сидить на балконі (він підписаний «Холодна війна»), і слухає «серенади» від американських військових. Про їхню належність до армії США свідчать букети, які замість квітів створені з національної валюти США – доларів. Також на карикатури присутні різні види ракет, які використовуються військовими замість музичних інструментів. Мета карикатури цілком зрозуміла – показати «любов» США до війни, їх мілітаризацію та американську загрозу для Радянського Союзу, на психологічному рівні викликати страх у суспільства.

У вигляді жінки образ Холодної війни постає ще у двох номерах у 1982 та 1983 роках. Карикатура за 1982 рік стосується також категорії новин.³³ На ній зображено американця, який на колінах плаче перед постаттю - образом жінки-війни. (див. Додаток 6) Поруч з ним – знищена Гельсінська угода. Підпис виглядає не менш сатиричний – «Повернення блудного сина». Автор мав на меті показати що США зневажають Гельсінську угоду, а коли їм вигідно, то вони активно її використовують та в цілому маніпулюють Радянським Союзом.

Підсумовуючи підрозділ, зазначимо, що згадані карикатури були як потужним засобом «перекручування» інформації, так і способом викликати страх у суспільства. Завдяки їм, СРСР в очах читача поставав «миротворцем», а США спонсором тероризму та війни. Після перегляду читач вважав США

³² Перець. 1980. №11. С. 14

³³ Перець. 1982. №8. С. 14

країною, яка несе руйнуючий капіталізм та високу загрозу знищення соціалістичного світу.

2.2 Карикатури – новини

У цій категорії нами було проаналізовано понад 100 карикатур. Ці карикатури є своєрідним хронологічним вісником подій у відносинах СРСР з США.

Події можна умовно поділити на декілька категорій. Перша – це саме ключові події Холодної війни. Важливо зазначити, що в номерах за 1980-ті роки зустрічались також згадки про події Холодної війни, які відбулись на пару десятиліть раніше (наприклад, карикатура яка стосувалась Карибської кризи³⁴), або деякі події були згадані у номерах не один рік через те, що збройні конфлікти були затяжними (наприклад, війна в Афганістані, або громадянська війна у Сальвадорі). Друга – договори та угоди, які відбувались та укладались між СРСР та США. Третя – це карикатури на тему Олімпіади 1980. Вони були ексклюзивом номеру цього року.

Розпочинаємо з першої– ключові події, а саме з аналізу карикатур, які стосуються одного з таких збройних конфліктів. І першими будуть карикатури на тематику війни у Сальвадорі. Війна в Сальвадорі – це громадянська війна уряду Сальвадору з лівою опозицією (партією – Фронт національного визволення імені Фарабундо Марти), яка тривала з 1979 і навіть після закінчення Холодної війни.³⁵ Радянський Союз підтримував наміри лівих революціонерів, а США, у свою чергу, мали на меті не допустити прихід соціалістичного режиму у Латинську Америку.

³⁴ Перець. 1984. №2. С. 2

³⁵ СТ. Гражданская война в Сальвадоре. URL: <https://chrontime.com/sobytiya-grajdanskaya-voyna-v-salvadore> (дата звернення 20.02. 2023)

«Перець» висвітлює Сполучені Штати Америки як провідного агресора, який безжалісно нищить Сальвадор. Перша карикатура є прямим підтвердженням цього. (див. Додаток 7) На ній зображено двох представників Центрального розвідувального управління (робимо такий висновок через позначки «ЦРУ» на кріслі), які переглядають телевізор, розпиваючи різні види спиртних міцних напоїв.³⁶ По телевізору показували бойові дії у Сальвадорі, а точніше полеглих мирних жителів: через відсутність ознак – форми, певних позначок на одязі – можна стверджувати що вони військовими не є. Один із посадовців зазначає іншому, що такі передачі з Сальвадору для нього втіха. Карикатура має на меті висвітлити американське керівництво як бездушне, з відсутністю людських рис співчуття. Також метою є викликати страх і почуття несправедливості.

Сальвадор був згаданий і у випуску 1981 року.³⁷ На карикатурі зображений дороговказ з надписом «Сальвадор» та американець, який везе тачку. (див. Додаток 8) Загалом, американці у журналі «Перець» мають досить подібне зображення, незважаючи на те, що сатира є зображена різним автором або опублікована в різні роки. Основні стандарти того, як виглядає типовий американець – зазвичай, він зображений у фракку чи іншому фасоні ділового чоловічого костюму (це є основною відсилкою до того, що це може бути високопосадовець), він може мати капелюх (часто цей капелюх виконаний у кольорах, з яких складається прапор Штатів). Також на одязі дуже часто зображують зірки, часто зображають емблему національної валюти (долара) або надпис «Пентагон» чи «ЦРУ». Зовнішність у таких персонажів зазвичай спотворена, вони часто курять товсті сигари та розпивають міцні алкогольні напої. Вони також можуть мати при собі зброю.

³⁶ Перець. 1982. №11, С. 9

³⁷ Перець. 1981. №11. С. 11

Повертаючись до карикатур, варто зазначити, що герой везе на тачці велику кількість наручників та плаху з сокирою, що може в собі містити натяк про велику кількість заарештованих повстанців, і те, що американці схиляють владу до вироків страти повстанців. Підпис до ілюстрації зазначає, що все зображене у тачці – це американська допомога «прогнилим режимам».

Через два роки після цієї карикатури на сторінках «Перцю» з'являється (див. Додаток 9) ще одна карикатура, яка стосувалась громадянської війни у Сальвадорі із зображенням напівлюдини та напівскорпіона.³⁸ Це створіння є прямою візуалізацією того, як повинні бачити уряд Сальвадору в СРСР. Із зовнішніх ознак, які одразу привертають увагу, – це нацистська символіка на формі, також жало з позначкою «Сполучені Штати» англійською мовою скорочено. Підпис під сатиричним зображенням свідчить, що це «сальвадорський скорпіон з американським жалом». Мета карикатури – це показ керівництва Сальвадору не просто у негативному ключі, а показ їх як начебто нацистів. Також ця карикатура могла створюватись з метою виправдання втручання СРСР та його союзників у громадянську війну, показ того що їх участь необхідна для того, щоб «врятувати Сальвадор від хунти». У другому підписі до ілюстрації йдеться, що уряд Сальвадору начебто використовував хімічну зброю американського виробництва проти мирних жителів.³⁹ Таким чином, автори ілюстрації висвітлили владу Сальвадору у цілком агресивних тонах. Впродовж 1983, 1984 і 1985 роках в «Перці» публікувались номери, які стосувались Сальвадору. Одна з карикатур взагалі дискредитувала права людини, порівнюючи їх з тероризмом.⁴⁰ (див. Додаток 10)

³⁸ Перець. 1983. №9, С. 11

³⁹ Там само

⁴⁰ Перець. 1984. №2. С.14

Загалом, Сальвадор не був єдиною країною в Західній півкулі, де Радянський Союз намагався розширити свій вплив. Головною метою було охопити максимальну кількість країн, на які можна розширити вплив. Також потрібні були союзники для Куби та Нікарагуа, які на момент 1980-х рр. були єдиними країнами з встановленим комуністичним режимом і були в ізоляції. Домінування США у Латинській Америці було згадано у радянській пропаганді.⁴¹ (див. Додаток 11) Журнал показував Латинську Америку як мішок, який тягне у бік США посадовець з Пентагону. Підпис до ілюстрації простий та зрозумілий – «Мрія Пентагону».

Розпочнемо аналізувати карикатури, які стосуються напряму висвітлення подій у Латинській Америці. Першою з них це буде згадка про переворот у Чилі, який відбувся у 1973 році. Чилійський переворот – це військовий переворот проти Лівого революційного руху (іспанською Movimiento de Izquierda Revolucionaria, MIR) (при підтримці США) та президента Сальвадора Альєнде. Результат – переворот відбувся на користь повстанців, а в Чилі була створена військова хунта (1973-1990) на чолі з Аугусто Піночетом.⁴² Карикатура якраз мала б на меті висвітлити Аугусто Піночето у максимально агресивному вигляді.⁴³ Чилійська диктатура виглядає на ілюстрації максимально страхотливо. Піночето постає на великій книзі (ця книжка є конституцією Чилі), яка символізує трон. (див. Додаток 12) Ніжки цього «трону» - рушниця, шибениця, гумова бита та сокира. Завдяки цьому, читач би уявив всі жахи диктатури (як, наприклад, масове застосування

⁴¹ Перець. 1983. №21. С. 3

⁴² Альманах подій. Військовий переворот у Чилі, в результаті якого військова хунта на чолі з генералом Піночетом скинула президента країни Сальвадора Альєнде і уряд Народної єдності. URL: <https://calendate.com.ua/event/1313> (дата звернення 20.02.2023)

⁴³ Перець. 1983. №19. С. 13

смертної кари), і через це викликати почуття ненависті до американського союзника.

Згаданим у «Перці» також було американське вторгнення в Гренаду. (див. Додаток 13) Передумовою конфлікту була революція та прихід до влади Моріса Бішопа у 1979 році, який взяв прорадянський курс на зближення з Кубою, СРСР та іншими. Разом з цим, відбувалось і збільшення військового потенціалу, що налякало Штати. Тому з 25 по 27 жовтня 1983 року відбулась ліквідація режиму Бішопа, з метою «зменшення напруги» у регіоні⁴⁴. В карикатурі зображений острів посеред моря, який є зменшеною копією Гренади, та підписаний як «Гренада».⁴⁵ У цей «острівець» влучена велика кривава сокира, а на ній крісло в якому сидить, ймовірно, посадовець Пентагону. Також карикатура має назву «Демократія по-американськи в дії», що вже напряду стверджує про «перекручене» ставлення уряду США до демократії. Мета пропаганди – це показати що справжня демократія лише в СРСР та у його союзників, коли в США її зовсім немає.

Пропаганда намагалась донести, що підтримка Союзом різного роду повстань відбувається для повалення режимів з метою встановлення «демократичних урядів». Таким прикладом в Латинській Америці було Нікарагуа. Саме війну у цій країні можна вважати однією із ключових подій Холодної війни у 1980-х рр. Передумовою для цієї громадянської війни була революція у 1979 році, після якої до влади прийшли СФНВ- нці (Сандиністський фронт національного визволення) на чолі з Данієлем Ортегою. В 1980 році партія називає себе марксистською та починає зближення з Кубою та СРСР, і вже у 1981 році розпочинається громадянська війна з «контрасами»

⁴⁴ Full Committee Hearing. Lessons Learned as a result of the U S military operations in Grenada. 1984, С. 2-10

⁴⁵ Перець. 1984. № 1. С. 12

(місцевою лівою опозицією). ⁴⁶ Головна особливість цього конфлікту – його загострення у 1983-1987 роках. Саме у цей період і відбувається своєрідна істерія у «Перці» на тему громадянської війни в Нікарагуа.

Вперше згадка, а якщо бути точніше відсилка, про громадянську війну в Нікарагуа відбувається у 1984 році, у випуску №23, де був використаний засіб порівняння американців з нацистами, і порівняння їхніх військових злочинів.⁴⁷ (див. Додаток 14) В номерах наступного року теж не обійшлося без згадок про події у Нікарагуа, а наступна карикатура показує сам процес «вторгнення».⁴⁸ (див. Додаток 15) На ній так і зображено – берег (має підпис «Нікарагуа»), який омивається водоймою – це або Тихий океан, або Карибське море, в якому пливе американський флот. На ньому прапор Штатів, у якому замість зірок емблема долара, і який має руки. Він тримає різного роду зброю – гранати, рушницю тощо. Головне, що привертає увагу, – це кольори, які є у карикатурі. Сторона, де висвітлений образ Нікарагуа, показаний наче земний рай з використанням зеленого в рослинах ,синього у водоймі та білого у небі. Це був спосіб приховання факту того що війна в Нікарагуа була задовго до 1985 р. Друга сторона – там, де флот США. Там зображення чорні, на фоні прапор з червоним та синім (з мінімальним зображенням білого, який теж є у прапорі США), з темно-синьою водою та похмурим небом. Такий контраст кольорів мав зобразити американців як агресорів, як руйнівників мирного життя, а також нав'язати певний страх. Під карикатурою також є надпис, який напряду дискредитує американську дипломатію, зазначає, що вона є виключно спрямованою на війну.

⁴⁶ Военное оружие и армии мира. Гражданская война в Никарагуа. URL: <https://warfor.me/grazhdanskaya-voyna-v-nikaragua/> (дата звернення 20.02. 2023)

⁴⁷ Перець. 1984. №23. С. 15

⁴⁸ Перець. 1985. №3. С. 14

Далі проаналізуємо карикатури, які напряду показують про наявність пропаганди у часи Гласності (1986-1987). Розпочинає цю низку карикатур досить цікава публікація. Її автор мав на меті показати максимально прямо не просто зв'язок між США та «контрасами», а їхню участь у війні на боці повстанців та фінансування їх.⁴⁹ Таким чином, бачимо, що зображені двоє військових, один з них символізує військового США, інший – представника «контрасів». (див. Додаток 16) Про це свідчать відповідні підписи на них. Дія американського військового є найцікавішим моментом у зображенні – він запалює гармату (яка містить герб США, також написані «Сполучені Штати» та «долар» англійською мовою), а з неї замість бомби вилітає контраст, у напрямку Нікарагуа. Між військовим США та Нікарагуа чорна лінія, яка символізує реальний кордон. Сама Нікарагуа знову зображено як «тропічний рай» з метою показу США як руйнівників миру, хоча на момент 1986 року в цій країні більше 6 років йшли військові дії і про ніякий мир йти речі не могло. Поруч є підпис, де прописувалось, що США фінансували «контрасів» та профінансували їх на понад ста мільйонів доларів. Вся суть конфлікту була повністю перевернена радянською пропагандою, а США черговий раз виступили у ролі руйнівників мирного життя.

Наступна карикатура мала на меті дискредитувати «демократію по-американськи» за допомогою показу громадянської війни у Нікарагуа. (див. Додаток 17) Цього разу пентагонівець показаний як загарбник Нікарагуа, який тримає в руках бити, з прапором США та кайданами.⁵⁰ Підписана ця дерев'яна бита як «Демократія». Ідея карикатури полягала у повній дезінформації читача. Відтак, громадянська війна тепер сприймалась як загарбницька, а США як агресор, який зробив вторгнення у Нікарагуа. Демократія по-американськи тут виступає як ототожнене з війною поняття. Востаннє

⁴⁹ Перець. 1986. №19. С. 15

⁵⁰ Перець. 1986. №7. С. 15

громадянська війна у Нікарагуа згадувалась у 1987 році, і мала дуже схоже висвітлення з попередньо розглянутими сатиричними публікаціями.⁵¹

Радянська пропаганда повністю переписала історію громадянської війни у Нікарагуа. Аналізуючи «Перець», пропаганда мала на меті приховати від читача сам факт громадянської війни, та висвітлити у декілька способів. Перший – це неіснуючий прямий конфлікт між США та Нікарагуа, другий – висвітлити контрастів як терористів, які спонсоруються США. І третій – показати США як загрозу незалежності Нікарагуа. Для СРСР ця війна була як остання спроба затриматись у Латинській Америці, а Нікарагуа через ці амбіції по суті опинилась у економічній блокаді та втратила мирне життя на ціле десятиліття.

СРСР не отримав бажаний вплив у Латинській Америці. Окрім Куби та Нікарагуа, у середині 1980-х рр. до потенційних союзників доєдналась і Панама – через її загострення відносин з США⁵². Проте у 1989 році СРСР не підтримує Панаму, через покращені відносини з Штатами.⁵³

Карикатура, яку будемо аналізувати наступною, висвітлює США як країну, яка посягає на суверенітет різних держав та втручається у їхні внутрішні справи. На ілюстрації зображений агент ЦРУ, який тікає з валізами, з країни, у якій йдуть бойові дії.⁵⁴ (див. Додаток 18) Увагу привертають його валізи – на них наклейки, з такими країнами та регіонами як: Сальвадор, Куба, Гренада, Близький Схід, Лівія, Чилі, Парагвай, Афганістан та інші. Всі вони мали різні ходи конфлікту, проте майже однакові передумови. Ця карикатура може бути відсилкою до того, що вина в цих війнах лежить на «імперських

⁵¹ Перець. 1987. №14. С. 11

⁵² 24 Канал. Військове вторгнення США в Панаму: чим закінчилась диктатура Мануеля Нор'єги. URL: https://24tv.ua/ru/vtorzhenie-ssha-panamu-chto-sluchilos-novosti-ukrainy-i-mira_n1503805 (дата звернення 20.02.2023)

⁵³ Там само

⁵⁴ Перець. 1986. №15. С. 15

амбіціях США». Тому наступні карикатури, які будуть аналізовані стосуватимуться Афганської війни.

Афганістан – країна яка протягом великої кількості часу є тим місцем, де постійно відбувається війна. Також Афганістан завжди був периферією спочатку між Російською імперією, Іраном та Британією. Потім став периферією між СРСР та США. Війна в Афганістані – це також громадянська війна моджахедів з прорадянською соціалістичною владою, яка прийшла в наслідок революції у 1978 році. Саме у цей період і розпочались масові зіткнення, а вже у 1979 році в Афганістані був радянський військовий контингент. США та її союзники були на боці повстанців⁵⁵. Загалом, сам конфлікт має багато протиріч, бо серед моджахедів була низка занадто радикальних людей, які згодом стали тією основою таких терористичних угруповань як Аль-Каїда, Талібан та інші. Ідеологічні протиріччя між СРСР та США дали поштовх для розвитку даних течій, які після завершення війни тероризували як населення ісламських країн жорсткими законами шаріату, так і населення всього світу(наприклад, теракт у Вежах-близнюках 11 вересня). Тому даний конфлікт є виною обох країн, які через власні суперечки не змогли здолати справжню проблему.

Розглянемо приклади саме радянської пропаганди у цьому конфлікті. Вся інформаційна кампанія стосовно Афганістану в «Перці» була спрямована задля висвітлення того, що війну розпочали не моджахеди, а саме США. Метою було також показати фінансування Штатами війни. Карикатури були знайдені і у №4 1982 року, і у номерах 1981 ,1983 роках також у 1986-1987 в часи Гласності - всі вони мали одне зображення – моджахед, якого фінансує

⁵⁵ _Радіо Свобода. 40 років Радянський союз увів війська в Афганістан – війна триває досі. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/sorok-rokiv-viyny-v-afganistani/30344525.html> (дата звернення 20.02.2023)

грошима та зброєю США⁵⁶. (див. Додаток 19) Унікальність наступного сатиричного зображення полягає в її способі висвітлення – це карикатура у вигляді коміксу.⁵⁷ (див. Додаток 20) Перед початком розбору сюжету варто звернути увагу на підпис до цього коміксу. Там зазначається про американського підполковника в запасі, міститься його стисла біографія, а точніше інформація про його участь у війні в Індокитаї, також про те що він заснував журнал «Солдат фортуни». Суть згадки про цей журнал полягала в тому, щоб далі виставити компрометуючу інформацію - факт, про те, що через цей журнал підполковник набирав людей, які бажали бути найманцями і таким чином вирушати в Афганістан.

Переходимо до сюжету. Дії проходять у барі, де головний герой Рудий Білл зустрічає свого приятеля – одноокого Джима. І разом з ним за чаркою міцного алкоголю, вони читають сторінки журналу «Солдат фортуни». Перше, на що я звернув увагу, це зображення цих американців. Вони зображені як типові стереотипні жителі штату Техас, як типові ковбої, також ці чоловіки звичайно ж зображені у барі, і звичайно вживають спиртні.

Далі важливим моментом є згадка про теми, на які спілкувались чоловіки, а саме їх спогади про минуле. У спогадах містилась згадка про громадянські війни в країнах, які були союзницями СРСР. Такі як Родезія та Ангола. Перша – невизнана республіка, в якій точилась боротьба між урядом-колоністами та місцевими темношкірими комуністами. Ця громадянська війна стала однією з ключових переміг Радянського Союзу та його союзників на «африканському фронті» Холодної війни. Внаслідок війни було створено Зімбабве (з 1979), яку визнали в світі, і було встановлено прокомуністичний

⁵⁶ Перець. 1982. №4. С 13. ; Перець. 1981. №1. С. 14.; Перець. 1981. №17. С 12. ; Перець. 1983. № 7. ; Перець. 1987. №17. С. 15.; Перець. 1986. №9. С. 13.

⁵⁷ Перець. 1980. №21. С. 13

уряд⁵⁸. Головне уточнення полягає в тому, що Сполучені Штати не брали участь у цьому конфлікті, бо у війну вступили лише їхні союзники такі як Ізраїль, Португалія, ПАР. Це тільки доводить те, що пропаганда намагалась показати «залежність» союзників від США, і про участі «руки США» у конфлікті, тоді як офіційно Штатів там не було. Відповідь можливо крилась в наступній згаданій країна – Анголі. Починаючи з проголошення незалежності (1975), до влади в цій країні одразу прийшов прокомуністичний уряд, через що у країні одразу почалась затяжна громадянська війна (1975-2002), яка стала одним з масштабних зіткнень армії СРСР та США⁵⁹.

Загалом, мета цих «спогадів» показати мілітаризацію американського суспільства, їхню любов до війни. Повертаючись до аналізу карикатури, бачимо що через деякий час головні герої проходять підготовку у спец таборі, проходять етап гриму, який передбачав перевдягання в афганський національний одяг та прикріплювання штучної бороди – з метою відтворити типовий образ моджахеда та прикрити участь американців у війні.⁶⁰ А далі у коміксі показані вже самі пригоди у Афганістані – це і прощальні вказівки про добру платню полковника ЦРУ, і про те що вони мали на меті обстріляти школи та влаштувати масові диверсії.⁶¹ У кінці показано, що їх чекало: вони чудом уціліли після вибуху і «розкаялись» у суді що вони «нічого не знали» та піддались на обман.⁶² Комікс, вочевидь, міг мати дуже великий вплив на читачів. Вважаючи, що це не просто карикатури, а карикатури з прописаною

⁵⁸ Lenta.RU. Унесенная ветром: От Родезии до Зимбабве, или как за 25 лет развалить успешную страну. URL: <https://lenta.ru/articles/2015/02/16/zimbabwe/> (дата звернення 21.02.2023)

⁵⁹ Партнер. Тайные войны СССР. Трагедия Анголы. URL: <https://www.partner-inform.de/partner/detail/2017/6/235/8553/sekretnaja-missija-sssr-ili-tragedija-angoly?lang=ru> (дата звернення 23.02.2023)

⁶⁰ Перець. 1980. №21. С. 13

⁶¹ Там само

⁶² Там само

історією, з масовими відсилками, та прямим показом макету «добро- зло», і наголошення на перемогою «добра», у ролі якого тут виступає або СРСР, або прорадянський уряд Афганістану. Важливо те що війна була дуже довготривалою, і не була вдалою – в Афганістані гинуло багато радянських воїнів. Тому для пропагандистської картинки не вигідно було часто згадувати Афганістан, тому війна популярності у «Перці» не мала.

Набагато частішими були згадки про інші політичні події, зокрема були карикатури про ситуацію на Близькому Сході та в Європі. Загалом, у СРСР було в Азії та Північній Африці багато як противників, так і союзників. Кожен з них мав окреме місце у пропаганді, ну або ж не мав його взагалі. На нашу думку, це залежало ще від того, як часто в тій чи іншій країні відбувались якісь події. Зазвичай, відбувались різні військові загострення у країнах-союзниках СРСР на Близькому Сході – в Сирії, Південному Ємені, Іраку, так і у союзників США, в таких як Ізраїль, Ліван, Йорданія і країни Аравійського півострова (окрім Північного Ємену, який був нейтральний). Також, до цього списку варто включити країни Північної Африки, про яких далі буде йти мова, а саме Єгипет та Лівію (зазвичай їх також включають до країн Близького Сходу через їх спорідненість з східними сусідами) . Досить часто у пропаганді використовувалось іменування «Середній Схід» або «Близький Схід», на мою думку це робилось для того, щоб окреслювати під цим терміном одразу декілька країн, потерпаня не одної країни від США.

Вперше карикатура стосовно Близького Сходу в 1980 з'являється у 7 номері, де показано дві дії - стягування американського морського флоту до берегів Середнього Сходу та американську ісламофобію.⁶³ (див. Додаток 21) Американець там проілюстрований у вигляді мулли, у ролі мечеті виступає військовий корабель-ракетоносій, а замість мінарету виступає перпендикулярно поставлена ракета. Підпис до карикатури натякає, що США

⁶³ Перець. 1980. №7. С 14

бажає захопити країни. Наступним прикладом буде карикатура 1986 року, яка теж натякає про провину США у розв'язуванні війн на Близькому Сході.⁶⁴ (див. Додаток 22) У цьому номері проілюстрована мечеть, яка символізує країни Близького Сходу (якщо вірити підпису), і також проілюстрована запалена гармата, яка має вибухнути. Дим з тієї гармати йде у вигляді емблеми долара, що є прямим показом причетності Штатів. Вважаю, що всі дві перелічені карикатури мали б викликати страх, показати нетерпимість США до ісламу, та виставити їх як агресорів і терористів.

Активно висвітлювались у пропаганді така подія як операція «Каньон Сьльдорадо» у Лівії. Якщо коротко, то причиною послугувало загострення у відносинах уряду США з Мухаммаром Кадафі та докази того, що Лівія спонсорує тероризм⁶⁵. Це сталось у 1986 році, номери з присвяченими зображеннями вийшли майже одразу після події. Перша карикатура показує бомбардування американським повітряним флотом Лівії, а на літаку сидить американський посадовець, який пускає на вітер папірці з такими підписами як: «мир», «мирні заяви» і так далі.⁶⁶ (див. Додаток 23) Суть висміювання полягала у тому, що попри потепління у відносинах з СРСР в 1986, загострювались відносини з його союзниками. Через що «нормалізація відносин» знаходилась у глухому куті. Цікаво те що американську антитерористичну операцію у Лівії в «Перці» показали як агресію та терор.

Наступна карикатура за 1986 рік є унікальною, бо зачепила одразу дві події – першу, це вже згадану антитерористичну операцію у Лівії, другу – південноафриканську прикордонну війну.⁶⁷ (див. Додаток 24) Перша частина

⁶⁴ Перець. 1986. №12. С. 15

⁶⁵ Air Force. El Dorado Canyon. URL:

<https://web.archive.org/web/20051214141502/http://www.afa.org/magazine/March1999/0399canyon.asp> (дата звернення 20.02.2023)

⁶⁶ Перець. 1986. №10. С. 13

⁶⁷ Перець. 1986. №14. С. 14.; Південноафриканська прикордонна війна – війна між ПАР та Народною організацією Південно-Західної Африки, яка тривала з 1966 по 1990 роки. Також

карикатури показує засідання- лекцію, де зображений американський генерал і (ймовірно) хтось з війська союзників. На моніторі проілюстровані бомбардування Лівії, а сама карикатура підписана як «американський урок». Далі, йдуть вже події на лінії фронту у Замбії, де Південну Африканську Республіку виставлено як терористів..

І на кінець, варто зазначити про певний ексклюзив номерів 1980 року – а саме карикатури на тему бойкоту літніх Олімпійських ігор, які проводились в СРСР. Як відомо, через введення військ в Афганістан у 1979 році понад 60 країн відмовились приймати участь у цих іграх, та відправляти туди своїх спортсменів⁶⁸. Мета карикатур – переконати суспільство, що пропаганда США впливає на світ, з метою зірвати Олімпіаду. Перша карикатура лише поверхнево згадала Олімпіаду, більше того не зробила акцент на ній. ⁶⁹ (див. Додаток 25) Тоді як наступна карикатура показує спортсменів з різних країн, яких не пускає шлагбаум (у вигляді гумової бити) адміністрації Картера. ⁷⁰ (див. Додаток 25) Це свідчить про намагання виставити США як країну, яка шантажує інших. Наступна карикатура – ще цікавіша. (див. Додаток 25) Вона зображає символ літньої Олімпіади – ведмедя, який відправив у нокаут американця(який уособлює бойкот олімпійських ігор), більше того ілюстрація є титульною сторінкою номеру. ⁷¹

війна відома як Війна за незалежність Намібії. Джерело - AleqsaOnline.com. Война за независимость Намибии. URL: <https://ru.aleqsaonline.com/art/92099> (дата звернення 23.02.2023)

⁶⁸ Настоящее время. «Приедут сразу 80 стран, а пропустят всего 65». История бойкота московской Олимпиады. URL: <https://www.currenttime.tv/a/moscow-olympic-boycott/30729940.html> (дата звернення 23.03.2023)

⁶⁹ Перець. 1980. №10. С. 15

⁷⁰ Перець. 1980. №12. С. 14

⁷¹ Перець. 1980. №13. С. 1

Висновки до розділу

Пропаганда у журналі «Перець» мала свою унікальність через способи трансляції інформації. Карикатури у журналі і справді могли впливати значно краще на суспільство ніж газети та телебачення. Вони показували ніби всі події «напрямую», багато що перероблювалось та наділялись страхітливими образами. Така пропаганда в карикатурах була досить вигідною. Вона працювала на користь владі.

Розділ 3. Образи «їх» і «нас»

3.1 Мілітаризація США

Наступна частина розділу стосується відображенню воєнного потенціалу США. Аналізуючи матеріал, є помітною одна закономірність – майже всі карикатури показували військових, зброю, війну тощо. Але окремі карикатури акцентували найбільшу увагу саме на техніці, тому і потрапили у дану категорію. Також особливістю цього розділу є висвітлення Стратегічної Оборонної Ініціативи у роки Перебудови (1986-1987), навіть незважаючи на те що СОІ була ще у 1983. В період Перебудови тематичне наповнення «Перцю» переважає на висвітлення воєнної поті США, зображення техніки максимально «страхливої». На нашу думку, це відбувалось з метою виправдання поступового програшу СРСР у Холодній війні. Тому у Перебудову США показаний як ворог якого неможливо здолати і який несе світову загрозу.

Всього нами нараховано близько 200-300 карикатур на рахунок зображення військового потенціалу, не менше висвітлено було і гуморесок та

статей. Майже у кожній карикатурі завжди була присутня зброя. Варто додати, що в «Перці» була окремо приділена рубрика – «Вісті з того світу», яка показувала, зазвичай, американську збройну політику, економіку та скорочення фінансування соціальних потреб. У цьому підрозділі прослідковуємо зміну «образів», у яких показувалась зброя.

На початку 1980-х років досить часто зустрічалось зображення зброї з використанням образів тварин (наприклад, яструб, лелека та вовк). В 1981 році у випусках №12 та № 19 лелека показана у вигляді авіаційного військового літака, а замість дитини вона несе зброю, тоді як вовк показаний як страшна потвора з ракетами замість зубів, а на рік раніше у №7 зображений яструб в такому самому «мілітаризованому» вигляді. Їх об'єднує ще наявність символіки Штатів – це кольори прапора та підпис US. Цікавим також є карикатура, яка показує напряму герб США, і птаха з цього герба(який був у шоломі з символом Ізраїлю). ⁷² (див. Додаток 26)

Загалом ранні 1980-ті рр. виокремлюються тим, що зображена зброя мала функцію лише допоміжну, головною метою було показати американця як ворога у максимально стереотипних образах. Це і карикатури з ковбоями, і з посадовцями, і з образом дядечки Сема та капіталіста з надмірною вагою. Ці образи присутні у номерах за 1981 та 1983 роки. З 1984 р. мета зображень дещо змінюється. Образи американців ворогів залишились, проте подаватись вони почали зовсім по інакшому – акцентувалась тепер саме масштабні наміри Америки понести шкоду для світу. Цікавим прикладом до цього буде карикатура, де зображений процес розробки хімічної зброї. ⁷³

Також активно починають публікуватись зображення, де показано бажання Америки встановлення контролю над космосом. Впродовж 1984-1985 року такі карикатури все частіше зустрічаються, аж доки не відтісняють інші

⁷²Перець. 1981. №6. С. 13

⁷³ Перець. 1984. №11. С. 15

на другий план. В Перебудову починається активне висвітлювання СОІ та показ «космічної» мілітаризації.

Розглянемо найцікавіші приклади. В першій карикатурі показано сатиричне зазіхання на космос з боку Пентагону, де на прапорі США замість зірок – зірки з всесвіту та планети.⁷⁴ (див. Додаток 27) На рік раніше у №11 виходить карикатура, з показом планети Землі, яку оточують різні супутники та космічні кораблі США, а поруч зображений Арес (бог війни), який читає «Програму зоряних воєн».⁷⁵ (див. Додаток 28) Арес – ще один образ, яким часто надихались автори. У 1987 році виходить карикатура, яка показує військову колонізацію Марсу.⁷⁶ (див. Додаток 29) Там Арес виступає як «шеф» американського військового, а на космічному кораблі з безліччю ракет є підпис СОІ. Ще одним з образів це образ політики СОІ у вигляді змія, якого грошима годує посадовець.⁷⁷ (див. Додаток 30) Це є висміювання фінансування військового потенціалу, до цього у свою чергу дуже часто звертались пропагандисти. Цікаво було показано також фінансування країн союзниць зброєю.⁷⁸

Робимо висновок – початок гласності став приводом для розміщення карикатур на тему мілітаризації. Проте, незначна лібералізація тематичного наповнення журналу під час ранньої Перебудови присутня. В 1985 році, в №6 у березні(якраз з приходом Горбачова) вперше з початку Холодної війни не було рубрики «Вісті з того світу». В тому самому році у №7 були зображені не американці, а нацистська Німеччина, а у травневий №8 був спец випуск до річниці ДСВ, де теж не було згадок про США. В 1986 році у №5 взагалі не

⁷⁴ Перець. 1987. №1. С. 15

⁷⁵ Перець. 1986. №11. С. 14

⁷⁶ Перець. 1987. №6. С.15

⁷⁷ Перець. 1987. №2. С. 13

⁷⁸ Перець. 1986. №22. С. 13

було згадок про США та Захід, але прогресу у зменшенні пропаганди таки ще не було.

3.2. Висміювання американської антирадянської пропаганди

«Радянська загроза» - дане гасло зустрічається часто у журналі «Перець». Перш за все, карикатури зображені з цим гаслом таки поступаються місцем карикатурам про події Холодної війни. Їх кількість не перевищує 60. Їхня мета – показати наявність пропаганди в США, висвітлити її зі сторони. Карикатури цієї категорії завжди мали на меті висвітлити конкретні образи. Найпопулярніші у використанні – це звичайно ж зображення американських ЗМІ. Далі йде вже зображення країн які йдуть рупором США і несуть у світ розповсюдження «радянської загрози», і зображення пропагандистів в образі тварин.

Також загалом у гасла «радянська загроза» є синонім – «антирадянщина». Цей термін періодично зустрічався в карикатурах. «Антирадянщина» – це будь-яка критика всього що пов'язано з СРСР Загалом, в Радянському Союзі часто фігурувало питання «американської антирадянщини», яке засуджувалось владою, і по суті США і були тим самим уособленням «антирадянщини». Часто «антирадянщину» зображали поруч зі зброєю, тобто мілітаризували з метою показати те, що США зазначає про радянську загрозу всьому світові, але по факту самі цю загрозу і несуть. Що до популярності публікацій цього виду карикатур, то вона припадає на ранні 1980-ті рр.

Розберемо найцікавіші приклади карикатур із зображенням американської «антирадянщини». Перший – це саме про іноземних рупорів, де Китай змальований у прямому сенсі як рупор, який тримає чоловік, тобто образ США(на це вказує «US» на головному уборі). ⁷⁹(див. Додаток 31) Американець там тримає папери з надписом «Наклепи на СРСР», а Китай, у свою чергу, говорить типові антирадянські гасла. Ця карикатура мала на меті показати не тільки антирадянщину, а і негативні стосунки з Китаєм, який був для СРСР «зрадником», вона в цілому є дуже характерної для свого періоду. Далі буде розглянута по своєму унікальна карикатура – вона показує західних журналістів у вигляді собак. ⁸⁰ (див. Додаток 32) Ці образи собак взяті з «Мертвих душ» Гоголя, бо під карикатурою є пряма цитата звідти. Загалом образи собак вибрані з метою висвітлити Голос Америки, БІ-БІ-СІ та інші видання як тих, хто не спроможний нести щось серйозне. Вони показані як не авторитетна преса, до фактів якої не потрібно ставитись серйозно. Також унікальною можна назвати карикатуру 1984 року з №8, де показаний «американський душ шарко», тобто, душ з якого поливають людей «антирадянщиною». (див. Додаток 33) В тому ж році у №21 публікується карикатура, якій можна присвоїти назву «Човен Антирадянщини» через зображений човен, на якому є багато антирадянських гасел. Проте найбільш страхітливою є карикатура, яка показує мілітаризований американський годинник. ⁸¹ (див. Додаток 34) На ній є герб США, збірка ракет та посадовець з Пентагону у вигляді зозулі. І зозуля(тобто американець) вигукує про «радянську загрозу». Це зображення має таку саму ціль як і попередні, але є більш мілітаризоване. Ще одне зображення показує планування НАТО про вторгнення у СРСР, але у той час зозуля з годинку вигукує гасло «Радянська загроза». ⁸² (див. Додаток 35) Мета зображення полягала у тому що б показати

⁷⁹ Перець. 1981. №16. С. 14

⁸⁰ Перець. 1984. №7. С. 14

⁸¹ Перець. 1984. №3. С. 14

⁸² Перець. 1981. №11. С. 14

протириччя з боку США та їх союзників, і акцентувати саме на тому що вони несуть загрозу для СРСР.

3.3. Зображення економічного становища США

Ця категорія карикатур що стосувалась Холодної війни цілком проста – вона не містила в собі якихось подій Холодної війни, чи іншої геополітичної ситуації. Карикатури цієї категорії відігравали роль доповнення до попередніх, і публікувались відносно не часто з певними інтервалами. Категорія в належить до першого періоду, як і вся пропаганда активніше публікувалась у 1980-1984 роках, але під час періоду Перебудови поодинокі випадки публікацій з категорії таки зустрічались (в 1986 році).

Проте не вважаючи на другорядність цих карикатур у журналі, задачі в них були доволі важливими. Їх мета полягала у декількох завданнях – в першу чергу це показати скрутне економічне становище США, показати спрямування їх фінансової політики лише на питання мілітаризму та обмеження соціальної сфери, також, наголосити на присутність високого рівня безробіття та бідності в США, і показати соціальну нерівність. По суті, завданням було максимально критикувати капіталізм. Ці карикатури показували так звані ідеологічні протистояння всередині США. Більше того, високі витрати на армію в США могли виправдати поразки СРСР на фронтах Холодної війни, тому карикатури ніби пояснювали що Радянський Союз не тільки може витратити бюджет на мілітаризм, а і дати соціальну рівність та працевлаштування. Також у карикатурах часто піддавались критиці монополії.

В 1982 році вийшла низка доволі яскравих карикатур цієї категорії. В №4 фінансовий бюджет США змальований у вигляді ковбоя, який віддає весь бюджет монополісту, а звичайному робітнику показує непристойні жести.⁸³ (

⁸³ Перець. 1982. №4. С. 13

див. Додаток 36) Американських робітників автори пропаганди досить часто використовували на сторінках «Перцю», як правило, в образі пригнічених та безробітних. У наступних карикатурах автори поєднали безробітних робітників та американський мілітаризм. На одній карикатурі, військовий з пентагону шукає «нові бази», а поруч із ним у тіні стоїть робітник який шукає роботу.⁸⁴ (див. Додаток 37) Цей вид карикатур є самим розповсюдженим у даній категорії. Найчастіше карикатур и цього типу зустрічались у 1980, 1981 та 1982 роках.

Один з найяскравіших образів був у наступній карикатурі – там відбулась іронія з використання образу бога Ареса. У карикатурі бог Арес ніби є тим самим уособленням робітників, який теж має табличку «шукаю роботу». Поряд із ним – військове керівництво США, які зазначають, що залюбки дали би йому роботу.⁸⁵ (див. Додаток 38) На нашу думку, це було з метою висміяти американське суспільство, показати радянському читачу про складність життя в США та наголосити на бажанні США проводити різного роду військові операції та фінансування війни. В наступній карикатурі зображено прямий образ бюджету США. (див. Додаток 39) В ній «соціальні потреби» та «військові витрати» постають у вигляді свиней-скарбничок.⁸⁶ Де скарбничка для воєнних витрат була велика та коштовна, яку постійно наповнювали, а на соціальні потреби мала та незаповнена. Загалом, ці види карикатур є найбільш споріднені з карикатурами про мілітаризацію.

Другий з поширених образів у карикатури – це боксерський поєдинок «соціальних потреб» з «військовими витратами» або «кризи» з «економікою». У 1981 році в одному з номерів був висвітлений такий образ «поєдинку», де «криза» та «економіка» належать до різних вагових категорій, і «криза

⁸⁴ Перець. 1982. №9. С. 14

⁸⁵ Перець. 1982. №13. С. 15

⁸⁶ Перець. 1983. №12. С. 15

фактично позбавляє свідомості економіку», поруч з цими подіями суддя (образ США), який показує папери з програмою «оздоровлення» економіки.⁸⁷ (див. Додаток 40) По суті, пропаганда змалювала США економічно відсталою країною. Схожі карикатури публікувались і в період Перебудови(1986 рік). Там змальований поєдинок «військових витрат з соціальними потребами», з таким же фіналом - соціальні потреби переможені.⁸⁸ (див. Додаток 41) Таких карикатур налічується близько 20.

На кінець зазначимо також про ще один популярний аспект висвітлення у цій категорії – бідність та змальовування безхатьків у США. Їх було менше ніж інших видів карикатур, проте вони таки зустрічались в обох періодах. Одні з яскравих прикладів були у №14 1984 року та у номерах 9 і 20 1986 року⁸⁹. (див. Додаток 42) Там по суті показані всі ознаки соціальної поведінки, які притаманні безхатькам. Акцент у карикатурах – те, що вони стали такими через відсутність роботи. Наступна карикатура показувала різні сторони Америки – на ній зображено було панорами великого міста з хмарочосами, в яких були розташовані різноманітні банки, офіси, фірми, розважальні заклади.⁹⁰ (див. Додаток 43) В низу цих хмарочосів – нетрища з безхатьками. На мою думку, у пропаганди на меті було не просто показати різнопланову Америку, а відобразити негативні сторони капіталізму, розкрити головний радянський наратив про бідність та безробіття в США. Схожа за змістом карикатура публікувалась також у 1983 році, де символ США – статуя Свободи демонструє непристойний жест робітникам, які мітингують та вимагають надати їм роботу.⁹¹ (див. Додаток 44)

⁸⁷ Перець. 1982. №13. С. 14

⁸⁸ Перець. 1986. №3. С. 15

⁸⁹ Перець. 1984. № 14. С 5.; Перець. 1986. №20. С 14.

⁹⁰ Перець. 1986. №6. С. 15

⁹¹ Перець. 1983. №13. С. 13

3.4. Висміювання країн – союзниць США

Карикатури даного підрозділу – це своєрідний «чорний список», який висміював недружніх країн СРСР. Проте недружність ця показувалась не в наявності дипломатичних загострень або ідеологічні розбіжності – мета їх полягала у тому що б показати їх як залежних від США. Ці країни були ніби в заручниках від Штатів, і по суті були «на побігеньках», через що були недружні до СРСР та його союзників. Що варто сказати про союзників США то це їх перевага у кількості. До складу союзників входили країни Західної Європи, Ізраїль, Південно- Африканська республіка, Єгипет, Японія, країни Персидської затоки, Пакистан, більшість країн Латинської Америки та інші.

Загалом, США та СРСР вели інтенсивну боротьбу за вплив на Африканському континенті. Метою пропаганди було показати США як країну, яка винна у бідності Африки, дестабілізації у країнах континенту та тероризмі. Також метою було показати мілітаризацію країни, розміщення баз. Також досить часто в «Перці» з негативним підтекстом показувались країни, які покращували відносини з США. Наприклад, у «Перці» були згадки на тему покращення американо - єгипетських відносин, їх спільної угоди та розміщення військової бази США на території Єгипту.⁹² (див. Додаток 45)

Азія також не була виключенням у висміюванні союзників. Один із прикладів – це Японія, яка на момент 1980-х рр. побудувала дуже міцні зв'язки з США. Радянська пропаганда в «Перці» також надавала низку карикатур, які символізували покращення відносин між країнами. Зображення висвітлює американо-японські відносини напрому, і акцентує на мілітаризмі у їх відносинах. У карикатурі сатирично зображена згода Японії про розміщення

⁹² Перець. 1980. №16. С. 13

американських винищувачів у себе в країні, та акцентовано на тому що країни уклали не один договір на рахунок цього.⁹³ (див. Додаток 46) На нашу думку, тематика Японії у пропаганді є цілком однією з важливих, через спільні кордони з СРСР.

Аналізуючи пропагандистське висвітлення союзників США, стає зрозуміло що лідируючу позицію за кількістю карикатур займав саме Ізраїль. Радянська пропаганда намагалась всіма способами висвітлити країну як «маріонетку» США, як їх велику військову базу, наголосити на тому що Ізраїль є руйнівником миру на Близькому Сході. Всього у «Перці» було нараховано 9 карикатури за 1980-ті рр., які були присвячені Ізраїлю. Кожна з них має спільні риси – це і наявність військової тематики, і присутність американців. Розглянуті карикатури акцентують увагу на зв'язках США та Ізраїлю. Перша – зображує створіння, вочевидь снігову людину, яка вдягнена у каску з зіркою Давида.⁹⁴ (див. Додаток 47) Поруч зі створінням, велика кількість зброї, яку воно запалює та кидає в арабський світ (це стверджуємо через наявність підпису «Арабські землі»). Ця карикатура мала на меті висвітлити одразу дві країни як терористів, залякати та дезінформувати читачів журналу. Також створіння розмахує паперами з підписом «Кемп-Девід», що вказує на причетність до дій адміністрації США. Зброя на ілюстрації у свою чергу має підпис «US». Саму карикатуру автор назвав «Обличчя сіонізму».

Цікавою також є карикатура, на якій Ізраїль зображений як військова американська база.⁹⁵ (див. Додаток 48) На ній показано ізраїльські береги, до яких прямують американські військові кораблі. Більше того карикатура

⁹³ Перець. 1983. №1, С 9

⁹⁴ Перець. 1983. №3. С. 14

⁹⁵ Перець. 1985. №5. С. 14

показує, що всюди є таблички з надписами «База США». Мета зображення показати Ізраїль як залежну країну, показати, що вона перетворилась на військову базу США і її можна вважати несуверенною. Така сама «мілітаризована» карикатура виходить ще на рік раніше, де ізраїльським танком керує типовий образ «Дяді Сема». ⁹⁶ (див. Додаток 49) Сам танк їде серед руїн звичайних домівок. Ізраїль, на нашу думку, був показаний як другий ворог Радянського Союзу після США.

У роки Перебудови висвітлювали розміщення військового морського флоту США у Персидській затоці. Всі вони є дуже подібні між собою. Одна з карикатур, на нашу думку, б мала висвітлити арабів як мирних та демілітаризованих, а США як масштабну загрозу. ⁹⁷ (див. Додаток 50)

Журнал «Перець» також має низку карикатур, які показували взаємини США з країнами Західної Європи. Якщо розглядати контекст згадок Західної Європи – з року в рік виходили однотипні карикатури. Їхня основна тема – показати розширення військового потенціалу НАТО, намагання США забезпечити зброєю Європу. Подавалось це так, ніби США мають плани влаштувати з країн Західної Європи військові бази, знищити їхній суверенітет або й взагалі проводити воєнні компанії. Всього таких карикатур у 1980- ті рр. нараховувалось 12, виходили вони з 1980 по 1985 рік включно. Часто в карикатурах Західна Європа зображувалась в образі жінки.

Перша карикатура на цю тематику показує чоловіка і жінку(чоловік – це США, жінка – Західна Європа), які стоять у якійсь залі. ⁹⁸ (див. Додаток 51) Далі чоловік пропонує дамі сісти на стілець, який заставлений американськими ракетами. ⁹⁹ Дана ілюстрація мала на меті висвітлити американців не тільки як агресорів, а і їх любов до провокацій та війн, їхнє

⁹⁶ Перець. 1984. №1. С. 5

⁹⁷ Перець. 1987. №16, С. 13

⁹⁸ Перець. 1980. №21. С. 5

⁹⁹ Там само

прагнення втягувати Європу у війну. Образи чоловіка і жінки зустрічаються і в інших роках. Наприклад, в одному з новорічних номерів «заокеанський» Санта Клаус заносить жінці (на домівці якої написано «Західна Європа») ялинку у вигляді великої американської ракети Перширінг-2.¹⁰⁰ (див. Додаток 52) Ще є карикатура, яка мала на меті завдяки такому порівнянню, висвітлити НАТО у такий самий спосіб - показана жінка (живий образ Західної Європи), поруч з нею чоловік (образ НАТО), а біля їхнього ліжка безліч американських ракет різних видів, також іронічний підпис, про спокійний сон.¹⁰¹ (див. Додаток 53)

Загалом, основна ознака цих карикатур – демонстрація зброї. В деяких випадках її змальовували максимально в великих кількостях, очевидно з метою викликати почуття тривоги та страху, ненависті до Заходу і США (які, у свою чергу, забезпечували цією зброєю). Наприклад, карикатура 1982 року показує перевезення ядерної зброї з США у бік Європи.¹⁰² (див. Додаток 54) Сама зброя тут є великих розмірів, кольори тут переважають сірі.

Також у журналі неодноразово згадувались переговори в Женеві 1932-33 років (не зважаючи на те що з них пройшло багато років) щодо роззброєння СРСР, США та ще низки країн. В карикатурі показано, що під паперами цих договорів криється міс з американських ракет.¹⁰³ Загалом, це було з метою висвітлити будь-які договори зі Штатами як ненадійні. Ракети Перширінг-2 згадувались в багатьох ілюстраціях журналу саме у контексті Західної Європи. Цікавою також є карикатура, яка показує приліт ракети у будинок, який символізує Західну Європу, а військовий з США зазначає що це «заради безпеки».¹⁰⁴ (див. Додаток 55)

¹⁰⁰ Перець. 1983. №24. С. 11

¹⁰¹ Перець. 1980. №3. С. 12

¹⁰² Перець. 1982. №18. С. 15

¹⁰³ Перець. 1984. №13. С. 14

¹⁰⁴ Перець. 1983. №18. С. 14

3.5. СРСР – мирний ініціатор, якому заважає США

Ця категорія карикатур має на меті показати прагнення СРСР до завершення Холодної війни, їхню ініціативу вести різні договори, встановлення у світі миру та порядку. У той же час, наголошується небажання Штатів завершити війну, змальовується їх любові до війни. Карикатури цієї та попередньої категорій повністю доповнювали одна одну. Метою антирадянщини було показати «просування наклепів у бік СРСР» з боку США. В той же час Америка виступала у якості тих, хто «блокує» всі мирні ініціативи Радянського союзу. Зазвичай карикатури на тематику антирадянщини та мирного ініціатора в обличчі СРСР публікувались поряд. Особливість категорії цього підрозділу полягала у тому що тут обов'язково був образ СРСР. Часто карикатури саме цієї категорії публікувались у різні типові радянські свята (річниця Жовтневої революції, травневі свята). Також у «Перці» створювали спеціальні номери під ці річниці, де було багато карикатур на цю категорію.

Якщо всі попередні категорії карикатур між собою подібні, через наявність в них американців, зброї та воєнних дій, то дана категорія зовсім не схожа і має свою власну стилістику зображення. Її ознаки – це наявні гіперболізовані образи СРСР, червоний колір та політичні гасла. Американці на цих зображеннях зазвичай маленькі та непомітні, на деяких вони висвітлені в образі ворон. Також, на багатьох карикатурах є образ типового радянського пролетарія. Окрім першої половини 1980-х рр., публікувались карикатури даної категорії і в Перебудову. Головна особливість цього часу -до категорії входили карикатури, які показували фінальне примирення СРСР та США у кінці 1987-1988 роках, тоді як карикатури інших категорій перестали публікуватись повністю.

Розберемо приклади карикатур. У 1980 році виходить перша карикатура, де є висвітлений образ гонки озброєнь. (див. Додаток 56) Там є зображення коня у вигляді гармати, на якому сидять американці, і також присутній підпис – «гонка озброєнь». ¹⁰⁵ У той час, Радянський Союз зображений як «сила миру» у вигляді рук робочого, який стримує цього коня, звичайно червоним кольором. Така своєрідна «рука робочого» є типовим образом для цієї категорії карикатур, вона з'являється у всіх хронологічних періодах¹⁰⁶. (див. Додаток 57)

У період Перебудови такі карикатури висвітлювали не існуючі мирні договори (тобто, не було підв'язки до жодного відомого договору між СРСР та США, а лише факт присутності паперів), проте акцентувався контекст саме на радянській мирній ініціативі. Наприклад, в 1986 році в одному з номерів була показана карикатура, де образ «великої робочої руки» тримає «Пропозицію про заборону ядерних випробувань», знову з наявністю червоного кольору та зменшеного образу американців, які тримають зброю та доклади стосовно СОІ. ¹⁰⁷ (див. Додаток 57)

Проте загалом, в роки Перебудови особливість цих карикатур полягала вже не тільки, щоб висвітлити СРСР як мирного ініціатора, а і показати сам процес потепління у відносинах. Наприклад, в 1987 році у №8 постає «рука пролетаря» яка тримає «Нові мирні ініціативи СРСР» над Земною кулею напроти Європи, а довкола цієї руки літають американці у вигляді воронів та викрикують антирадянщину. ¹⁰⁸ (див. Додаток 57) Ще одна унікальна карикатура зображує вивід радянських військ з Афганістану. На ній зображена «рука», яка тримає акт про примирення, а поруч з нею афганець, якому

¹⁰⁵ Перець. 1980. №1. С. 14

¹⁰⁶ Перець. 1980(№1), 1986(№ 21), 1987(№8), 1988 (№1)

¹⁰⁷ Перець. 1986. №21. С. 14

¹⁰⁸ Перець. 1987. №8. С. 14

американець закриває очі доларом.¹⁰⁹ (див. Додаток 57) Ця карикатура виставляє СРСР як головного мирного ініціатора, а США як тих хто просто профінансував мир, з метою «заспокоїти» афганців. Також публікувалась карикатура, де живий образ планети зачитує богу війни – Марсу, домовленості між СРСР та США про скорочення зброї.¹¹⁰ (див. Додаток 58)

Наступні дві карикатури показують СРСР у досить цікавих образах. Одна з них показувала СРСР в образі сонця, а інша порівнювала Холодну війну з Жовтневою революцією. Карикатура перша виконана у повністю червоному кольорі.¹¹¹ (див. Додаток 59) Це червоне світло є мирними ініціативами, що їх випромінює сонце у вигляді Радянського Союзу. Ці проміння знищують ракету та військового США, що символічно показує перемогу над ворогом не війною, а миром. Карикатура трансливала бажання США вести війну, і аналізуючи підпис з карикатури бажання «затямити» мирні ініціативи. Друга карикатура порівнює Холодну війну з Жовтневою революцією. (див. Додаток 60) Розмірковуючи над даною карикатурою одразу постає питання: «З якою метою і як автори наважились поєднати дві різні історичні події?». Відповідь проста – метою було показати Радянський союз тим, хто здатний перемогти ворога, але у той час виступає за мирну ініціативу.¹¹² Особливістю цієї карикатури є дата виходу – це листопад, отже після річниці революції. Також наведемо у приклади образ гіперболізований образ досягнень Радянського союзу. На першій карикатурі 1980 року показано образ пролетарія, який починає будувати індустріальне місто.¹¹³ (див. Додаток 61) Поруч з ним типові образи ворогів – капіталіст, генерал тощо. «Вороги» на фоні пролетарія менші. Друга частина карикатури показує велику індустріальну будову завод з гаслами про п'ятирічку, а самих «ворогів»

¹⁰⁹ Перець. 1988. № 1. С. 11

¹¹⁰ Перець. 1987. №21. С. 14

¹¹¹ Перець. 1983. №7. С. 11

¹¹² Перець. 1983. №21. С. 1

¹¹³ Перець. 1980. №20. С. 1

змальовано блідими і неприємно здивованими від побаченого.¹¹⁴ На другій карикатурі теж показаний робітник на фоні великого міста (все у червоних кольорах), в той час з низу зображені зменшені образи ворогів, які тримають у руках папери з антирадянськими гаслами.¹¹⁵ (див. Додаток 62) В наступній карикатурі за допомогою гіперболізації було зображено радянський крейсер «Аврора», а поруч з ним злякані вороги.¹¹⁶ (див. Додаток 63) Відмінність цієї карикатури з карикатурами про американську мілітаризацію полягала у тому що, СРСР мав виступати не як агресор, а як миротворець, і як той хто може захистити світ від імперіалізму США. Ще однією з особливих карикатур була та, яка присвячена до річниці СРСР. (див. Додаток 64) На ній було показано багато національностей, які проживали на території Союзу, також були присутні типові для СРСР політичні гасла.¹¹⁷ Змальовані з низу американці у той час зазначали свої невдоволення що до «міцності» союзу.¹¹⁸ І на кінець, зазначимо про висвітлення образу «залізної завіси» у журналі «Перець». На карикатурі показано як НАТО та США намагаються пробити міцну червону стіну, за якою є багато заводів та написані політичні радянські гасла.¹¹⁹ (див. Додаток 65)

Висновки до розділу

«Свій» та «чужий» мали свої особливості зображення у журналі «Перець». Існування певних видів карикатур, періодичне повторення образів по суті давало чіткий пропагандистський вплив на суспільство. При всьому

¹¹⁴ Там само

¹¹⁵ Перець. 1981. №4. С. 1

¹¹⁶ Перець. 1985. №21. С. 1

¹¹⁷ Перець. 1982. № 24. С. 1

¹¹⁸ Там само

¹¹⁹ Перець. 1981. №4. С. 15

при тому суспільство бачивши ворогів вже мало надалі певні стереотипи та страх. В той час образи «своїх» передбачали виробляти відчуття патріотизму та максимально зменшувати будь які критичні думки що до керівництва.

ВИСНОВКИ

Пропаганда у карикатурах «Перцю» була таким самим інструментом як і офіційна преса, але на відміну від неї є доступна для широкої аудиторії. На відміну від радіо та телебачення, карикатурам легше надати певний сценарій стосовно якоїсь події чи явища. Карикатури виконували завдання зобразити всі відомі образи ворогів та показати, яку вони несуть загрозу, вони найкраще могли вплинути на людину через зоровий контакт. У той час, на відміну від телебачення їх створення було набагато простішим.

Холодна війна була досить важким періодом у ХХ столітті, а ворожнеча двох блоків несла свої негативні наслідки у світ. Більше того, радянська пропаганда змогла дезорієнтувати суспільство стосовно багатьох подій. Їх політичний вектор був спрямований на тому що всі проблеми суспільства тісно пов'язані з проблемами світу, і без подолання цих світових проблем та без знищення ворога зовнішнього – внутрішні проблеми нікуди не зникнуть. З періодом Перебудови зміни в журналі гальмувались. З року в рік були присутні все ті самі образи ворогів і висвітлення закордонних проблем «дружніх країн». В середині Перебудови все змінюється, але саме в «Перці» пропаганда зникає, але критика (чи висміювання) СРСР та його колишніх політичних поглядів так і не відбувається.

Список використаних джерел та літератури

Джерела

Перець. 1980-1988. № 1-24

Література

1. Віктор Даниленко. Україна в 1985-1991 рр.: Остання глава радянської історії. Національна академія наук України. Інститут історії України. 2018. С. 275
2. Ерік Гобсбаум. Епоха крайностей: Короткий двадцятий век(1914-1991). Издательство Независимая газета. Москва. 2004. С. 632
3. Ярослав Грицак. Нарис історії України. Формування модерної нації XIX-XX століття. Київ : Yakaboo Publishing, 2019. С. 656

Статті з збірки

1. Волощук. С. Конфронтація НАТО і Організації Варшавського договору в контексті «Холодної війни» (друга половина 1940х – кінець 1980х років. Науковий вісник Ужгородського університету серія «Історія». №29. Ужгород. 2012. С. 95-100

Рукописні джерела

Дисертації

1. Катерина Єремєєва. Політичний гумор радянської України у 1941-1991 рр.(на прикладі журналу «Перець») : дис. ... канд. іст. наук:

07.00.01/ Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків. 2016. С. 257

Кваліфікаційні роботи

1. Марія Явдошняк. Сатира і сатирики в повоєнній УРСР(на прикладі журналу «Перець»). Київ. 2020. С. 114
2. Роман Коваль. Друковані засоби масової інформації в умовах перебудови і гласності: між задекларованим і реальним (на матеріалах УРСР). Київ. 2019. С. 57.
3. Олена Шиліна. Британський тижневик The Spectator про події за Залізною завісою(1985-1991). Київ. 2022. С. 48

Розділ з книги одного автора

1. Лев Гудков. Идеологема «врага»: «Враги» как массовый синдром и механизм социокультурной интеграции. // Лев Гудков. Образ врага. О-Г-И. 2005. С. 7-80

Електронні джерела

1. Ми – Україна. 40 років «зоряним війнам» Рейгана: як США їх розпочали та перемогли СРСР. URL: <https://weukraine.tv/40-rokiv-zoryanyam-vijnam-rejgana-yak-ssha-yih-rozpochaly-ta-peremogly-srsr/> (дата звернення 15.02 2023)
2. Reuters. Gorby versus Thatcher: How the USSR charmed Britain`s Iron Lady. URL: <https://www.reuters.com/article/us-britain-russia-gorbachev-idUSBREA0207020140103> (дата звернення 15.02.2023)

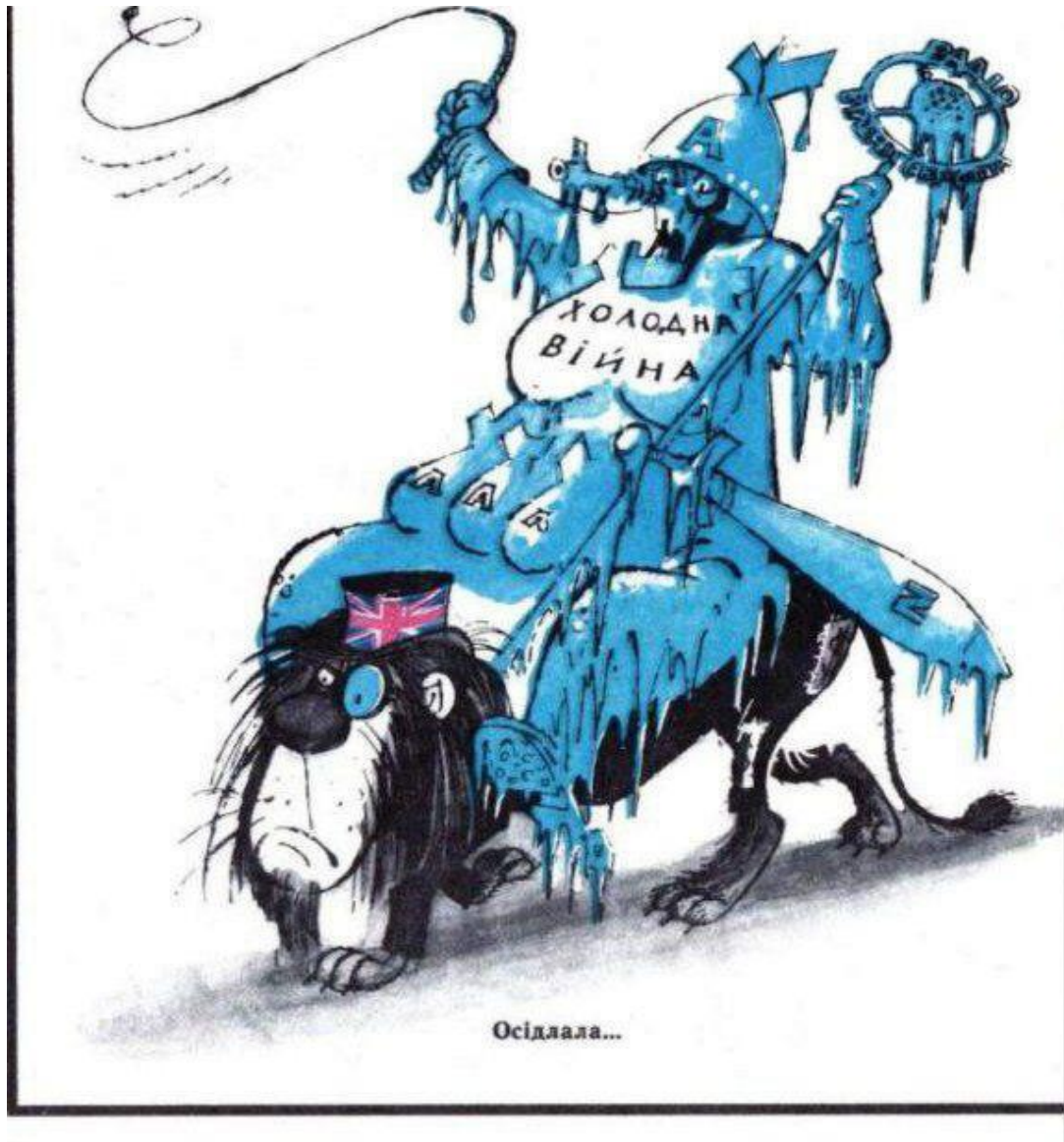
3. СТ. Гражданская война в Сальвадоре. URL: <https://chrontime.com/sobytiya-grajdanskaya-voyna-v-salvadore> (дата звернення 20.02. 2023)
4. Альманах подій. Військовий переворот у Чилі, в результаті якого військова хунта на чолі з генералом Піночетом скинула президента країни Сальвадора Альєнде і уряд Народної єдності. URL: <https://calendate.com.ua/event/1313> (дата звернення 20.02.2023)
5. Военное оружие и армии мира. Гражданская война в Никарагуа. URL: <https://warfor.me/grazhdanskaya-voyna-v-nikaragua/> (дата звернення 20.02. 2023)
6. 24 Канал. Військове вторгнення США в Панаму: чим закінчилась диктатура Мануеля Нор'єги. URL: https://24tv.ua/ru/vtorzhenie-ssha-panamu-cto-sluchilos-novosti-ukrainy-i-mira_n1503805 (дата звернення 20.02.2023)
7. Радіо Свобода. 40 років Радянський союз увів війська в Афганістан – війна триває досі. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/sorok-rokiv-viyny-v-afganistani/30344525.html> (дата звернення 20.02.2023)
8. Lenta.RU. Унесенная ветром: От Родезии до Зимбабве, или как за 25 лет развалить успешную страну. URL: <https://lenta.ru/articles/2015/02/16/zimbabwe/> (дата звернення 21.02.2023)
9. Air Force. El Dorado Canyon. URL: <https://web.archive.org/web/20051214141502/http://www.afa.org/magazine/March1999/0399canyon.asp> (дата звернення 20.02.2023)

10. Партнер. Тайные войны СССР. Трагедия Анголы. URL:
<https://www.partner-inform.de/partner/detail/2017/6/235/8553/sekretnaja-missija-sssr-ili-tragedija-angoly?lang=ru> (дата звернения 23.02.2023)
11. AleqsaOnline.com. Война за независимость Намибии. URL:
<https://ru.alegsaonline.com/art/92099> (дата звернения 23.02.2023)
12. Настоящее время. «Приедут сразу 80 стран, а пропустят всего 65». История бойкота московской Олимпиады. URL:
<https://www.currenttime.tv/a/moscow-olympic-boycott/30729940.html>

Документы

Full Committee Hearing. Lessons Learned as a result of the U S military operations in Grenada. 1984. С. 47

Додаток 1



Джерело: Перець. 1980. № 8, с 11

Додаток 2



Муза заокеанського борзописця.

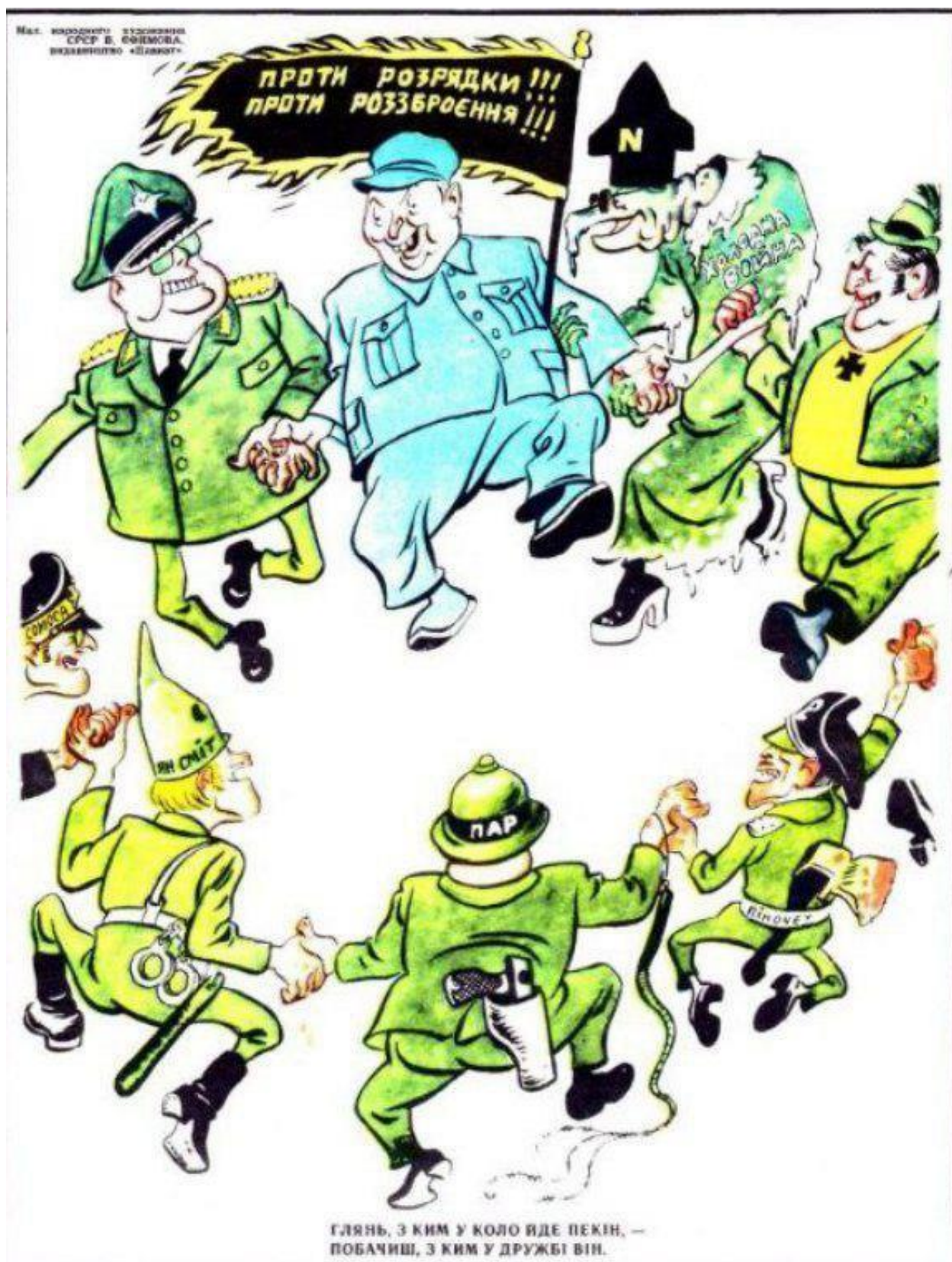
Джерело: Перець. 1980. №12. С. 10

Додаток 3



Джерело: Перець. 1984. №7. С. 11

Додаток 4



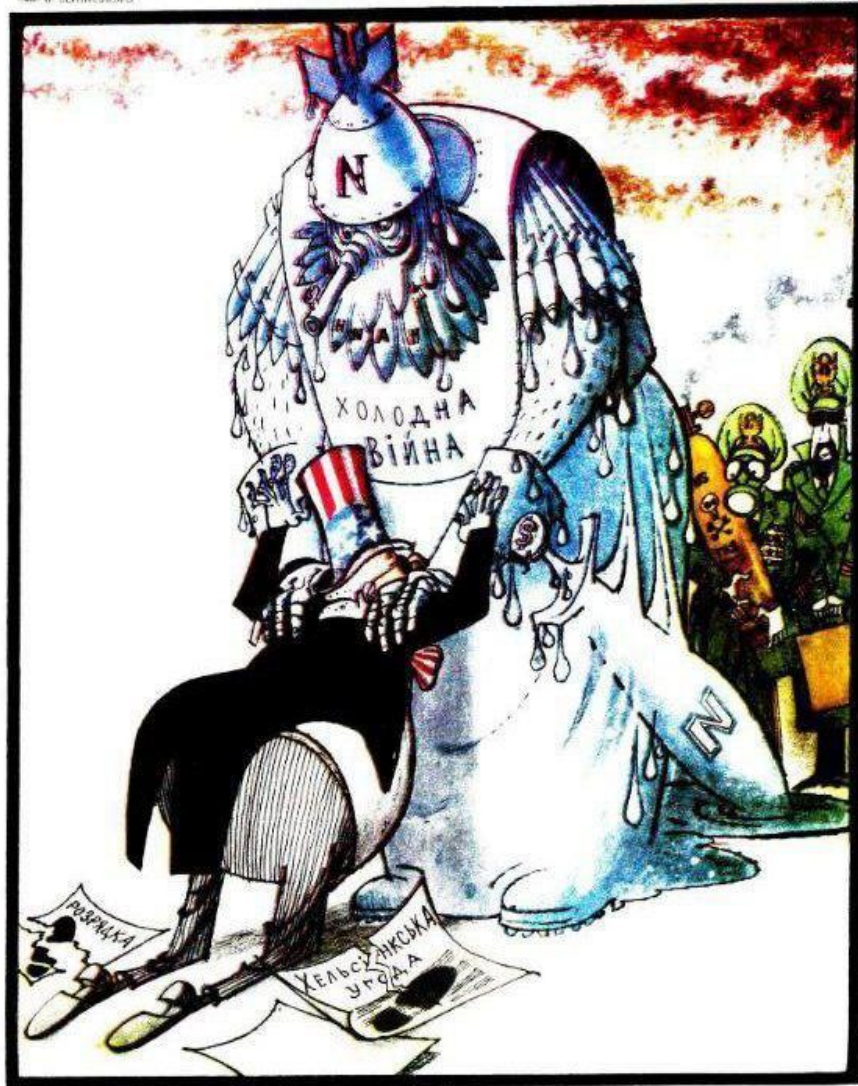
Джерело: Перець. 1980. №9. С. 14

Додаток 5

Сьогодні в понеділок Вашингтон на міжнародній арені чітко висловив намір повернути американську зовнішню політику на «кращі шляхи» — до «холодної війни».

(З газети).

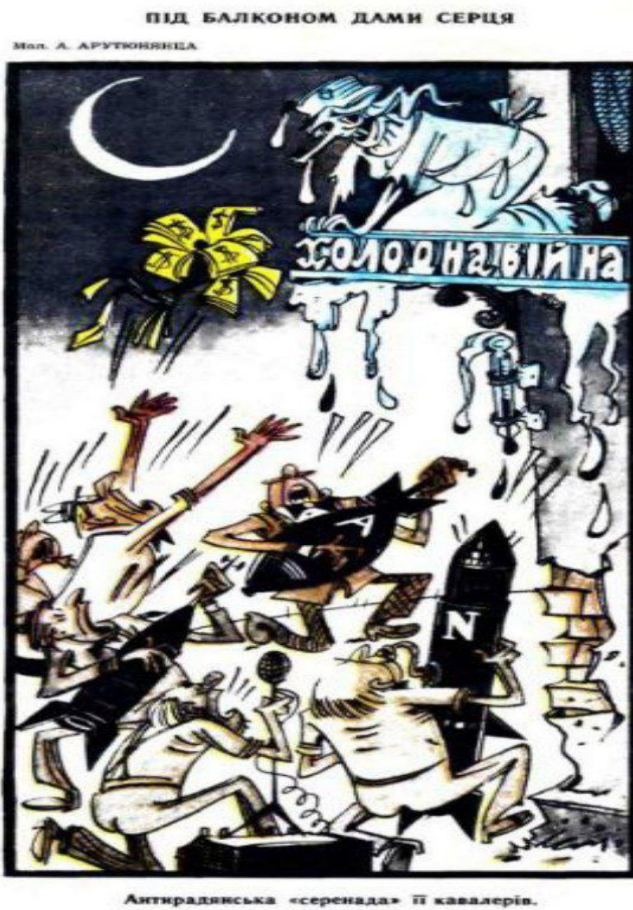
Мал. В. ЗЕЛІНСЬКОГО



ПОВЕРНЕННЯ БЛУДНОГО СИНА

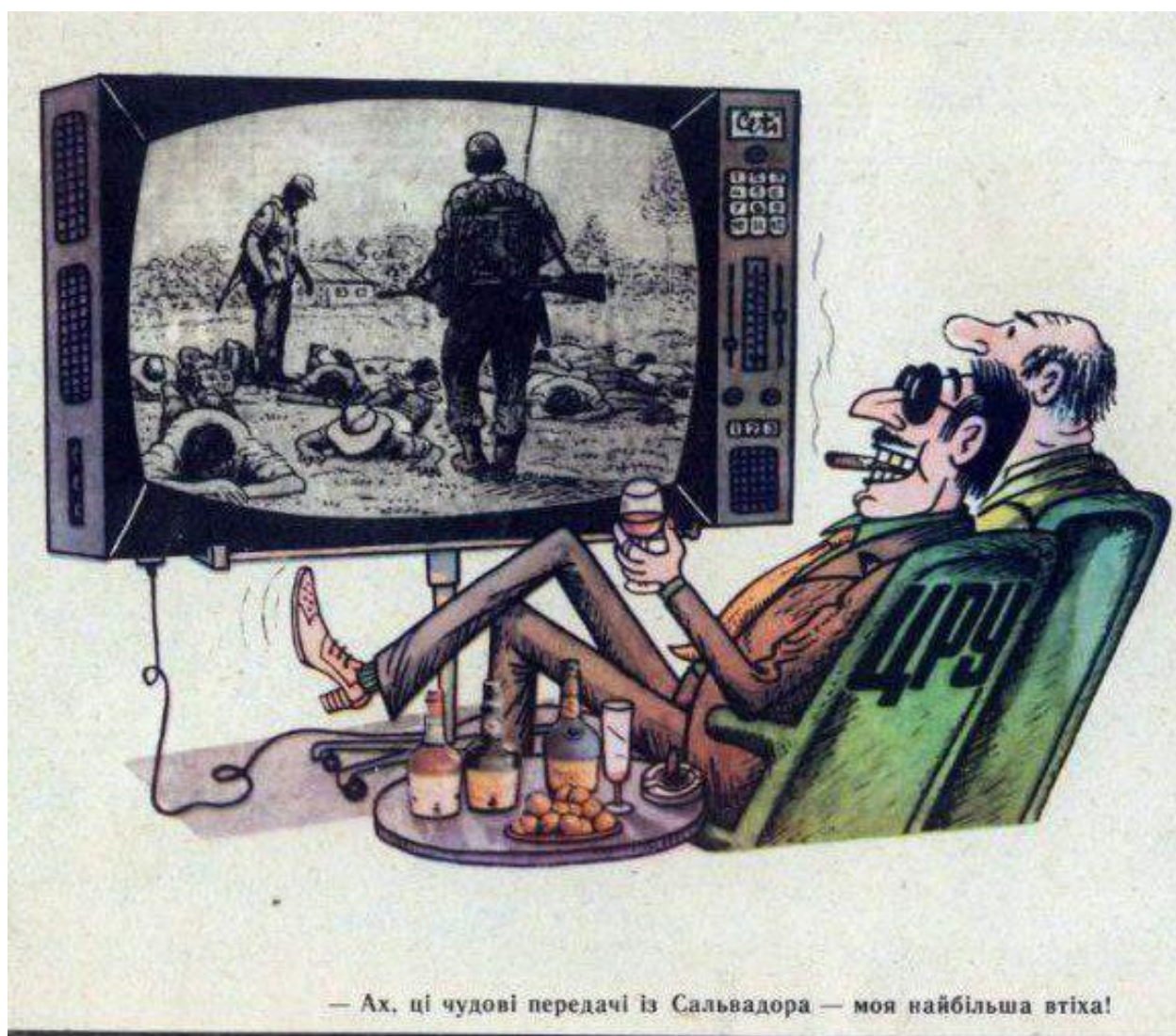
Джерело: Перець. 1980. №11. С. 14

Додаток 6



Джерело: Перець. 1982. №8. С. 14

Додаток 7



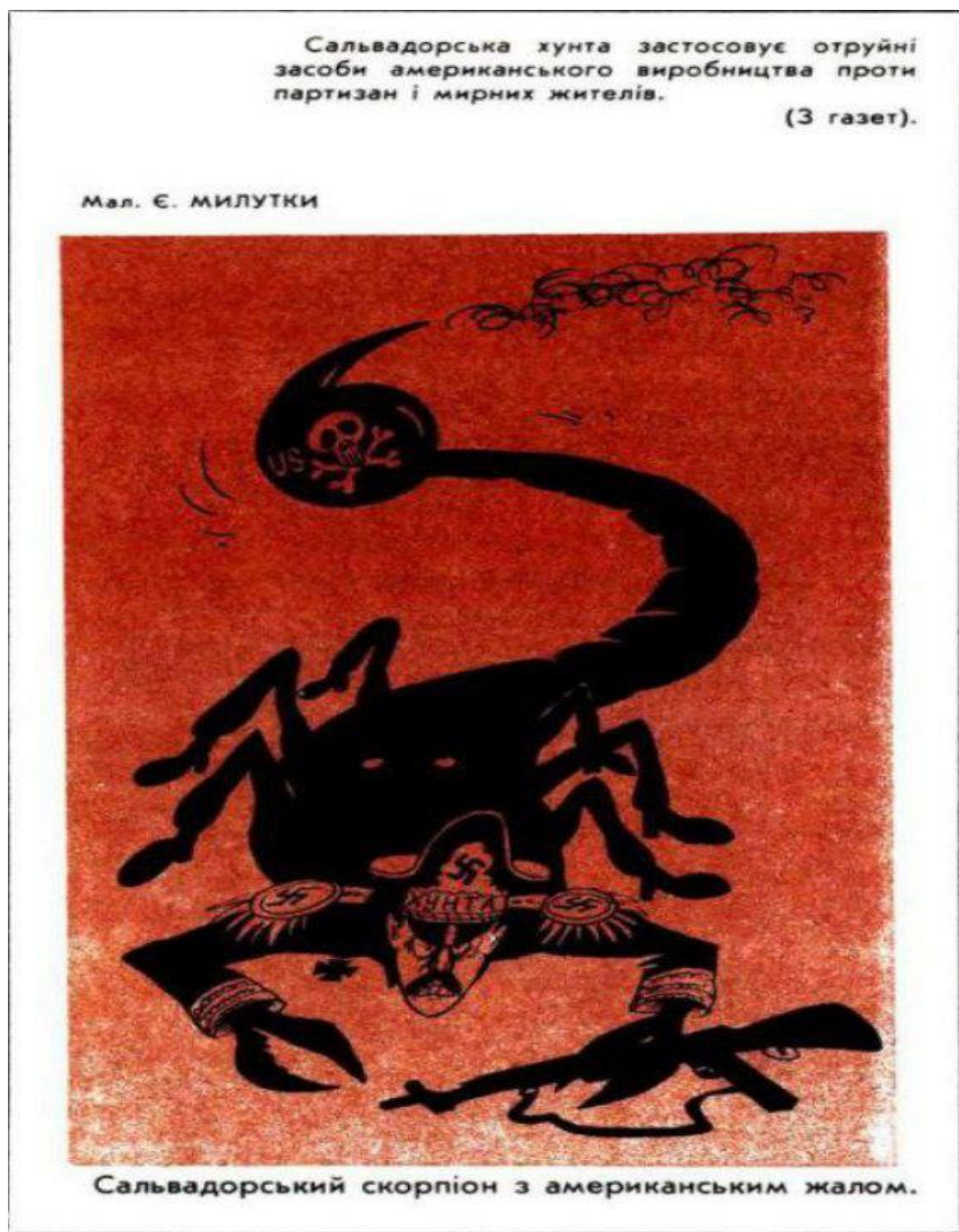
Джерело: Перець. 1982. №11, С. 9

Додаток 8



Джерело: Перець. 1981. №11. С. 11

Додаток 9



Джерело: Перець. 1983. №9, С. 11

Додаток 10

Мал. 8: ЗЕЛІНСЬКОГО

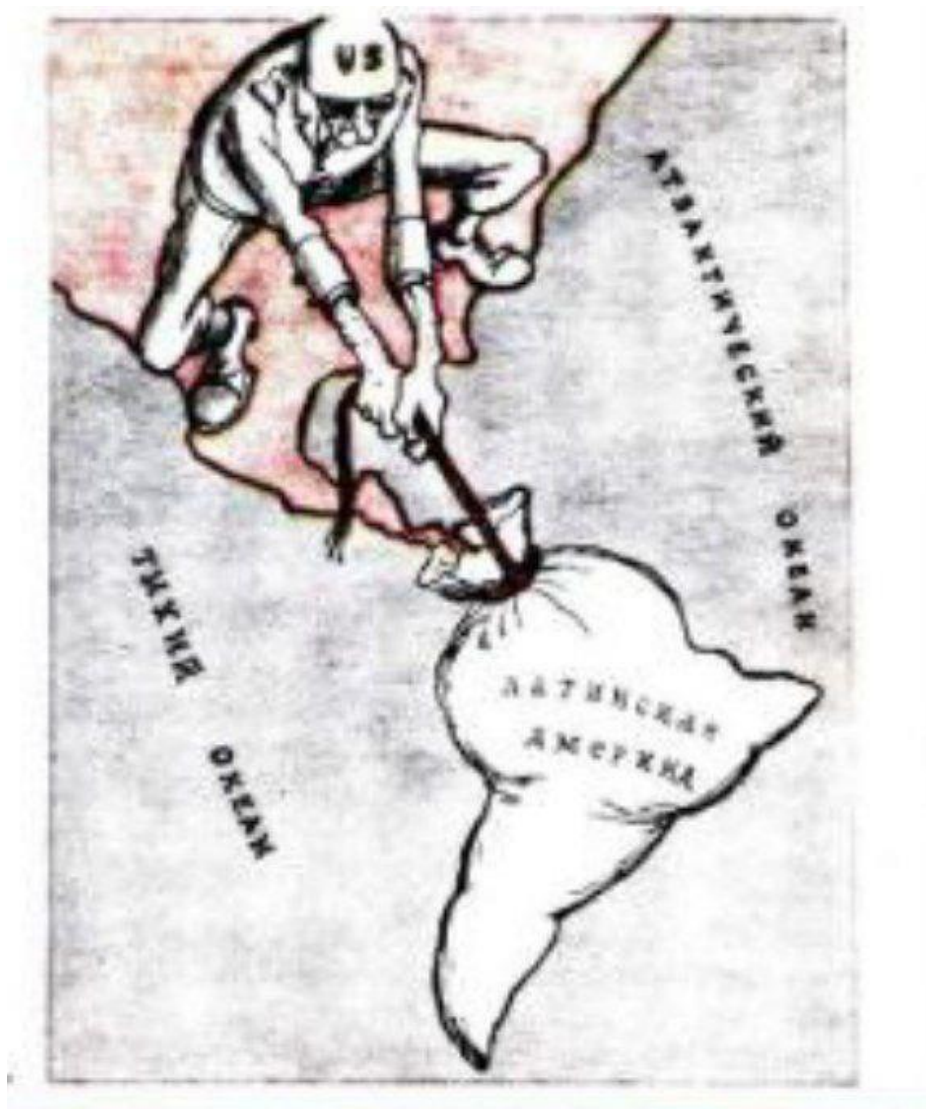
Ціна номера 30 коп. Індекс 7439:



Заокеанський захисник прав людини.

Джерело: Перець. 1984. №2. С.14

Додаток 11



Джерело: Перець. 1983. №21. С. 3

Додаток 12



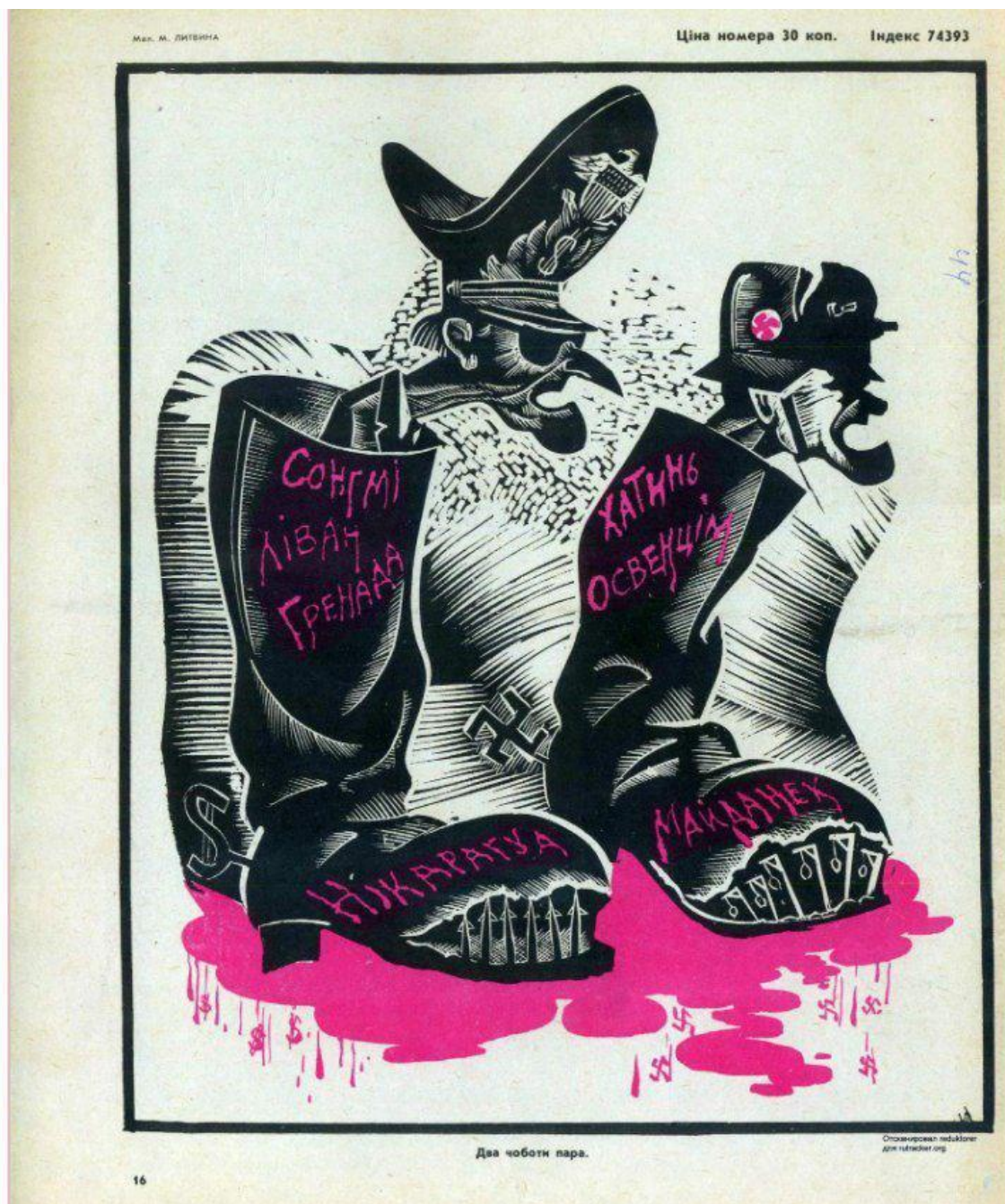
Джерело: Перець. 1983. №19. С. 13

Додаток 13



Джерело: Перець. 1984. № 1. С. 12

Додаток 14



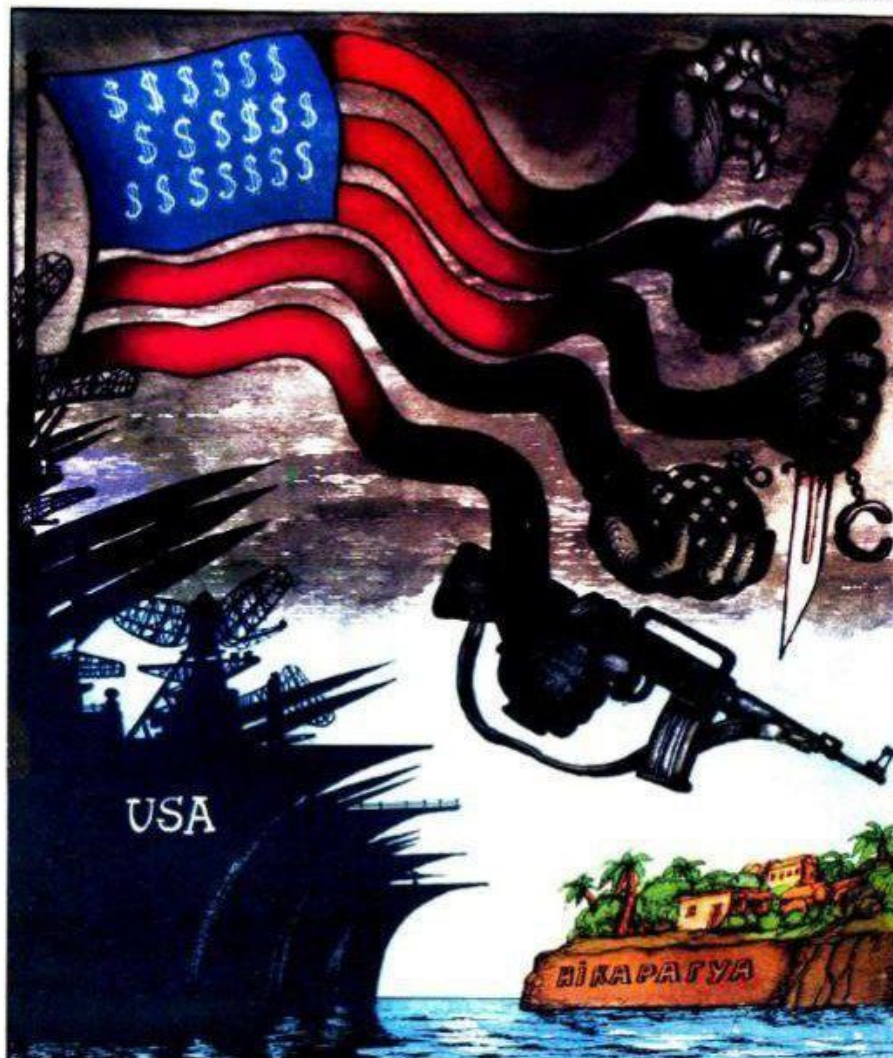
Джерело: Перець. 1984. №23. С. 15

Додаток 15

«Демократична Нікарагуа постійно піддається грубому воєнному тиску і провокаціям з боку Сполучених Штатів Америки». (З газети).

Ціна номера 30 коп. Індекс 74393

Мал. Р. САХАПТУСА



Добре випробувана система
«Дипломатії» дядька Сема.

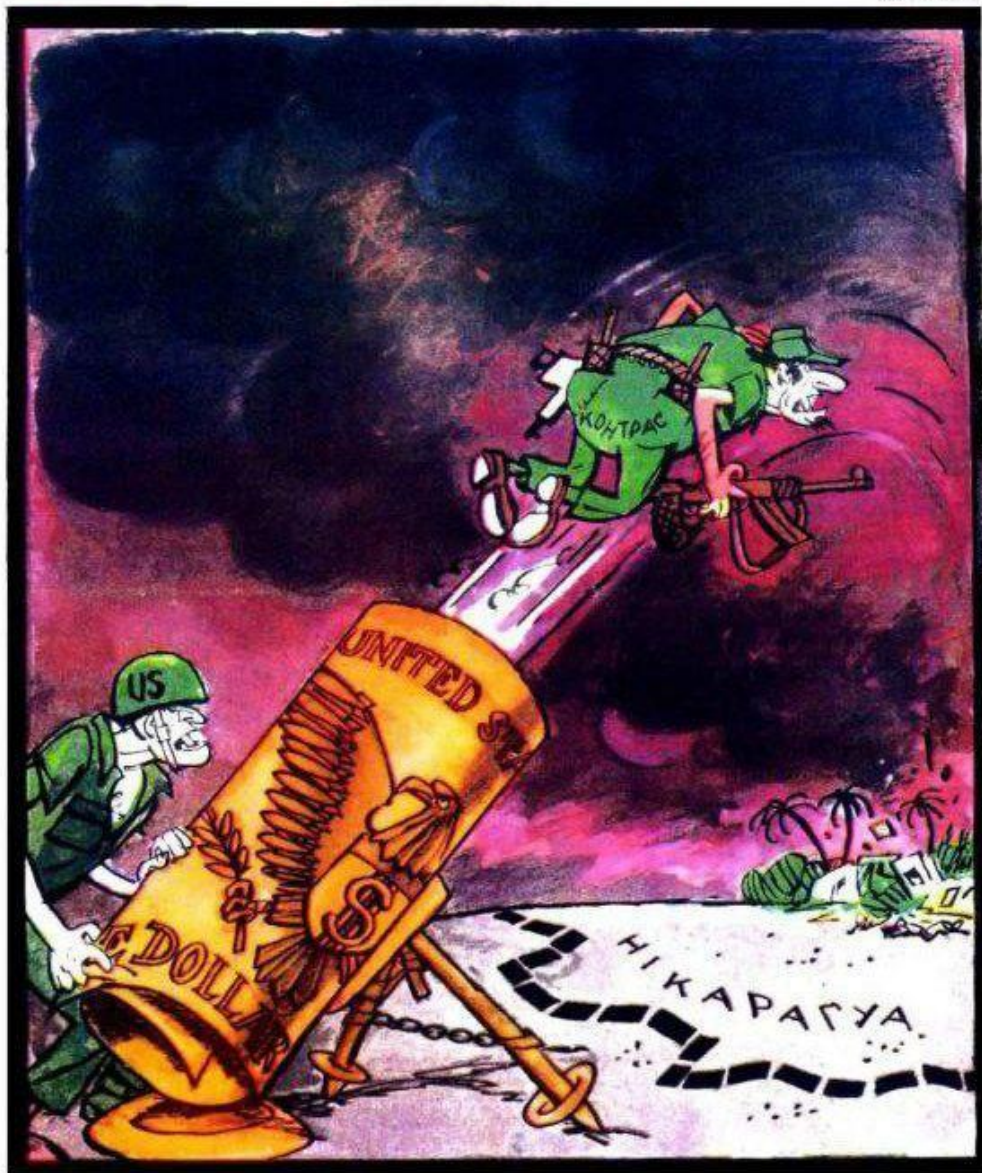
Джерело: Перець. 1985. №3. С. 14

Додаток 16

Ціна 30 коп. Індекс 74393

Адміністрація США виділила 100 мільйонів доларів для
контрас — заохочення ворогів нікарагуанського народу.

Мал. В. ТРОСЕНКА



Бандонет.

Джерело: Перець. 1986. №19. С. 15

Додаток 17

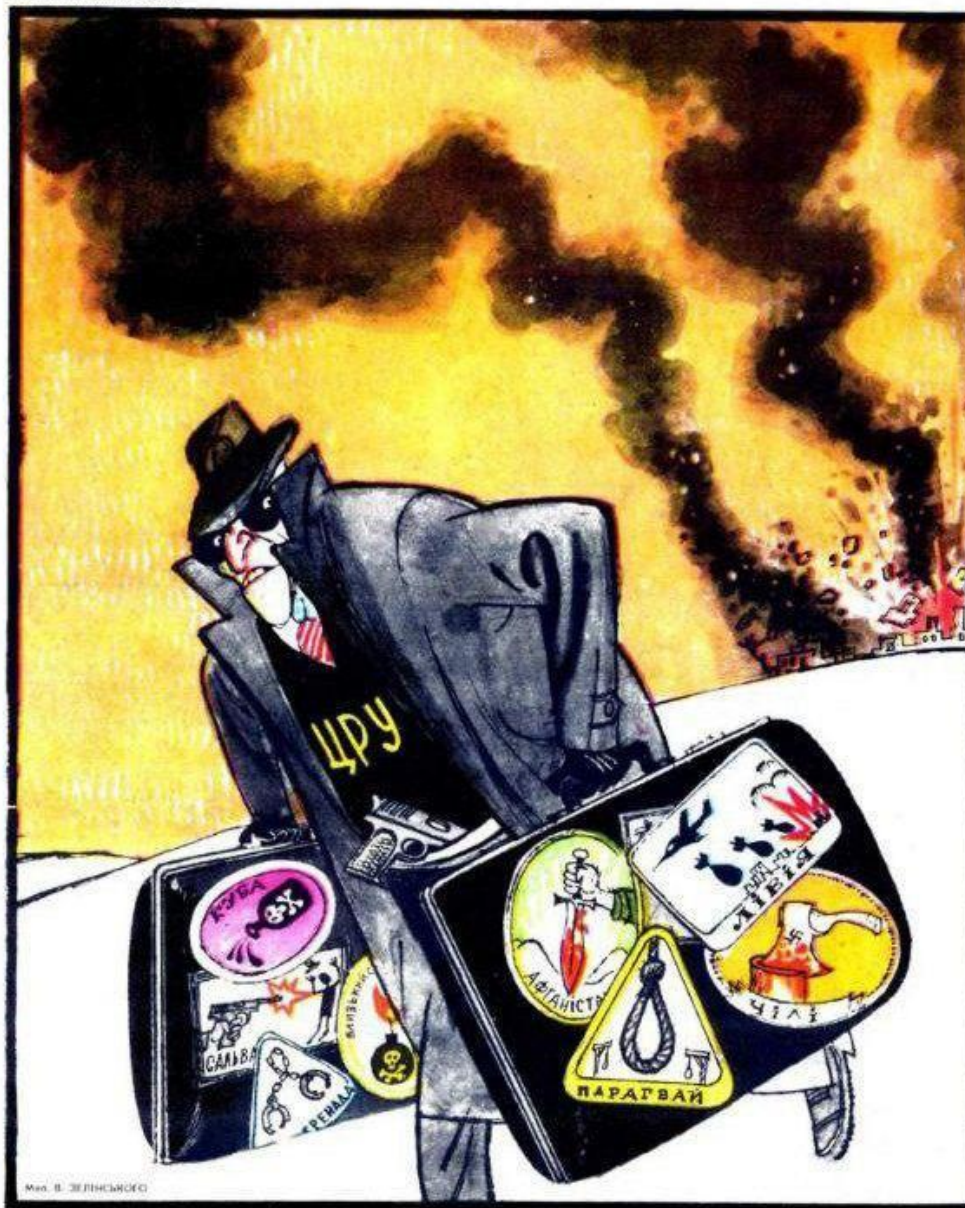


Джерело: Перець. 1986. №7. С. 15

Додаток 18

ЦРУ безпardonно втручається у внутрішні справи незалежних країн.

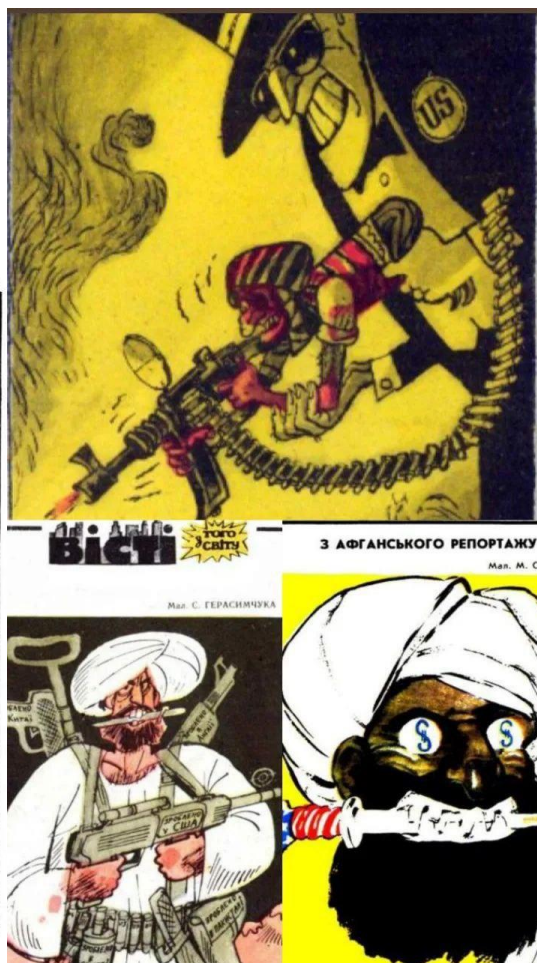
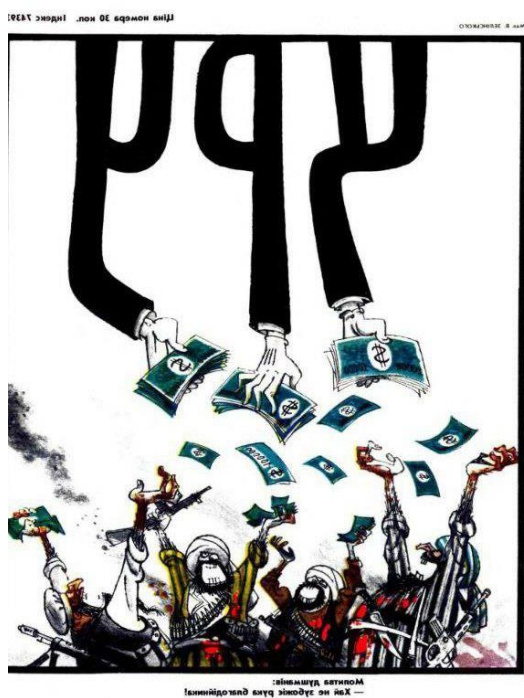
Ціна номера 30 коп. Індекс 7436



Кривавий комівояжер.

Джерело: Перець. 1986. №15. С. 15

Додаток 19



Джерело: Перець. 1982. №4. С 13. ; Перець. 1981. №1. С. 14.; Перець. 1981. №17. С 12. ; Перець. 1983. № 7. ; Перець. 1987. №17. С. 15.; Перець. 1986. №9. С. 13.

Мал. А. ВАСИЛЕНКА

Роберт Браун, американський підполковник у запасі, колишній «зенек» берет, який воював в Індонезії, видає журнал «Солдат Фортун», при допомозі якого формується зграя «дичих гусей», як називають найманців.

Через свій журнал Браун залучає «гусей» вирушати до кордонів Афганістану на допомогу інтервентам, що діють проти цієї країни.



Якось у барі Руфай Білл зустрів свого давнього приятеля одного Діма.

За чорною віскі згадався димчигі Ангела, Родзілі... І згадався «гусак» по зграї.

Засвербили руки професійних головорізів: вони знову потрібні!



Дуже скоро «гусак» у спецбарі відновив спортивну форму.

А потім умлі руки спеціаліста не менш вправно загнували їх під «брати-мусульмани».

«Пам'ятайте, — сказав перед вильотом «стабуна» полковник ЦРУ, — за добру роботу — добре платять».

І темної афганської ночі «брати-мусульмани» перейшли кордон.



У їхні плани входило і знищення нової влади, і масові диверсії... Та не так сталося, як гадалися.

Виявляється, їх чекали. Від такої гарячої зустрічі все пішло шкереберть.

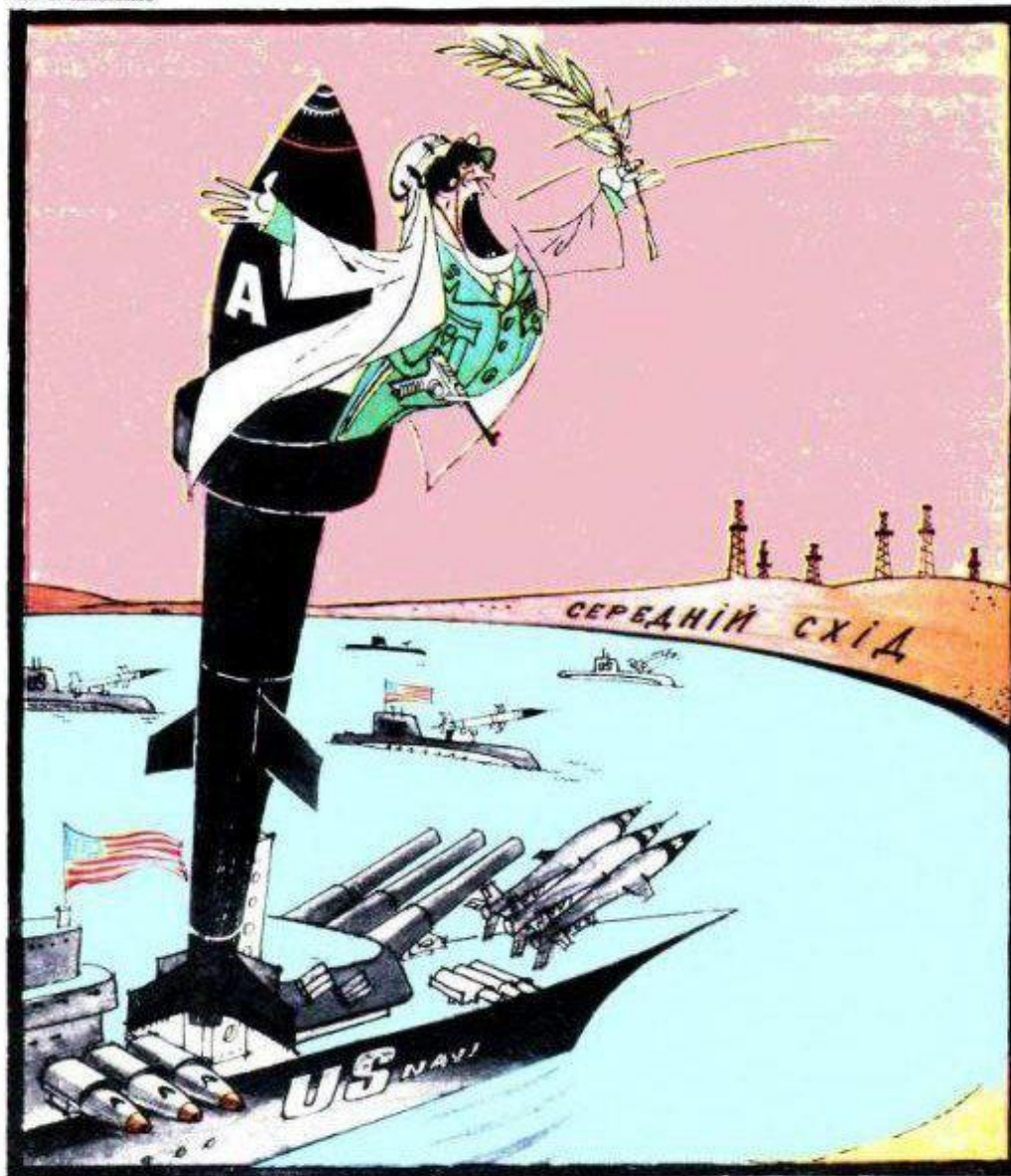
Із зграї «дичих гусей» білуу і Діміну пофортуніло: вони залишилися живі.

На допиті вони проливали кроводілячі сльози і клялися, що стали жертвою обману. Аякже! Треба було рятувати свою «гусачу» шкуру.

Індекс 74393

Державні американські діла віддають та себе вірні друзі мусульман і широким рекламують свою відданість ісламові. А тож часом для борців мусульманської країни США коментувати величезний військово-морський флот, що готовий у першу-ліпшу мить залишити на ці країни. Там і почитється сказане: «Мусульманам, браття, любимо в нас брати ви».

Мол. В. ЗЕЛІНСЬКОГО



Американський мулла і його мечеть.

Джерело: Перець. 1980. №7. С 14

Додаток 22

Мал. 12. БУГАКА

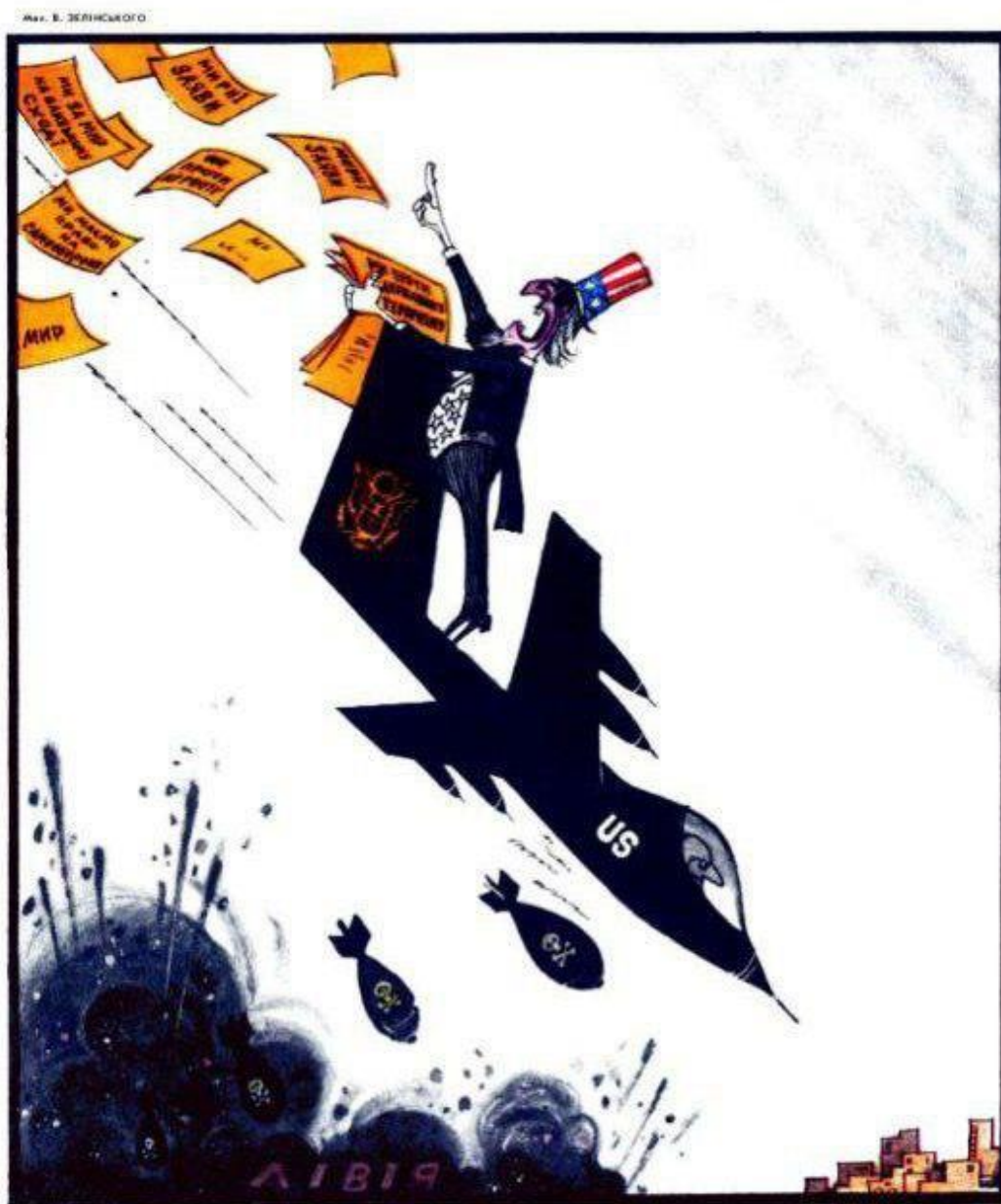


Злочинець відомий.

Джерело: Перець. 1986. №12. С. 15

Додаток 23

Ціна номера 30 коп. Індекс 74393



Слова і діла дядечка Сема.

Джерело: Перець. 1986. №10. С. 13

Додаток 24

Індекс 74393 Ціна номера 30 коп.

МАН А. АРТУШОВИЧА



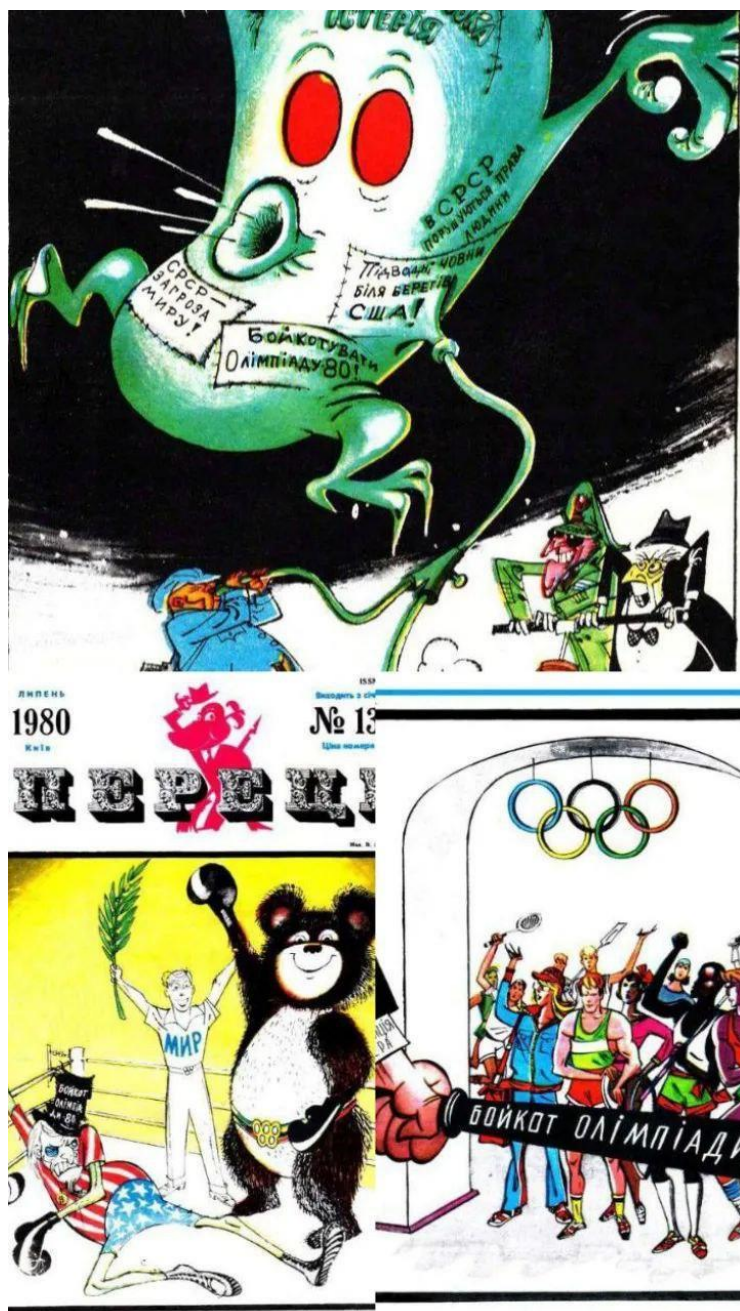
АМЕРИКАНСЬКИЙ УРОК...



...І ЙОГО ПОВТОРЕННЯ.

Джерело: Перець. 1986. №14. С. 14

Додаток 25



Джерело: Перець. 1980. №10. С. 15

Перець. 1980. №12. С. 14

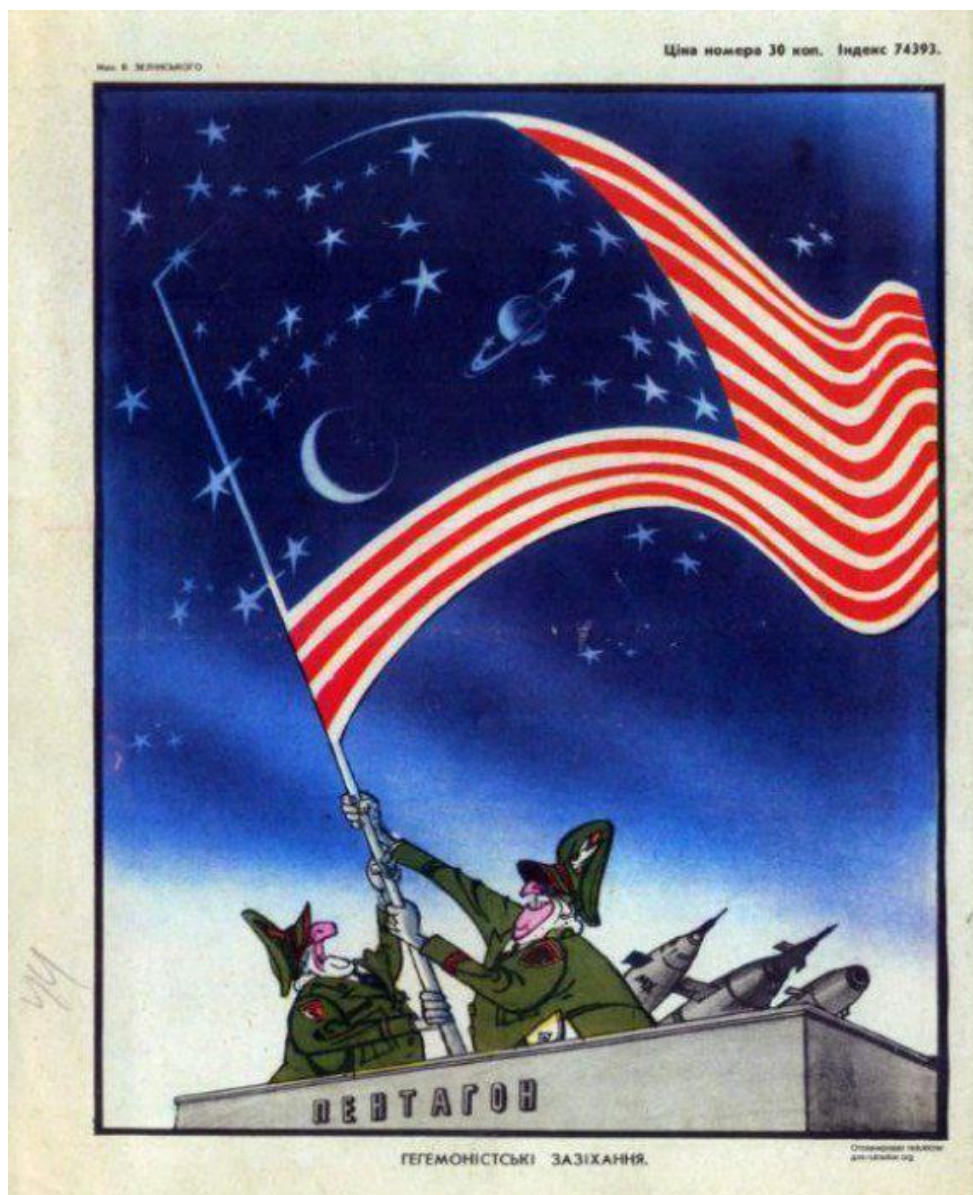
Перець. 1980. №13. С. 1

Додаток 26



Джерело: Перець. 1981. №6. С. 13

Додаток 27



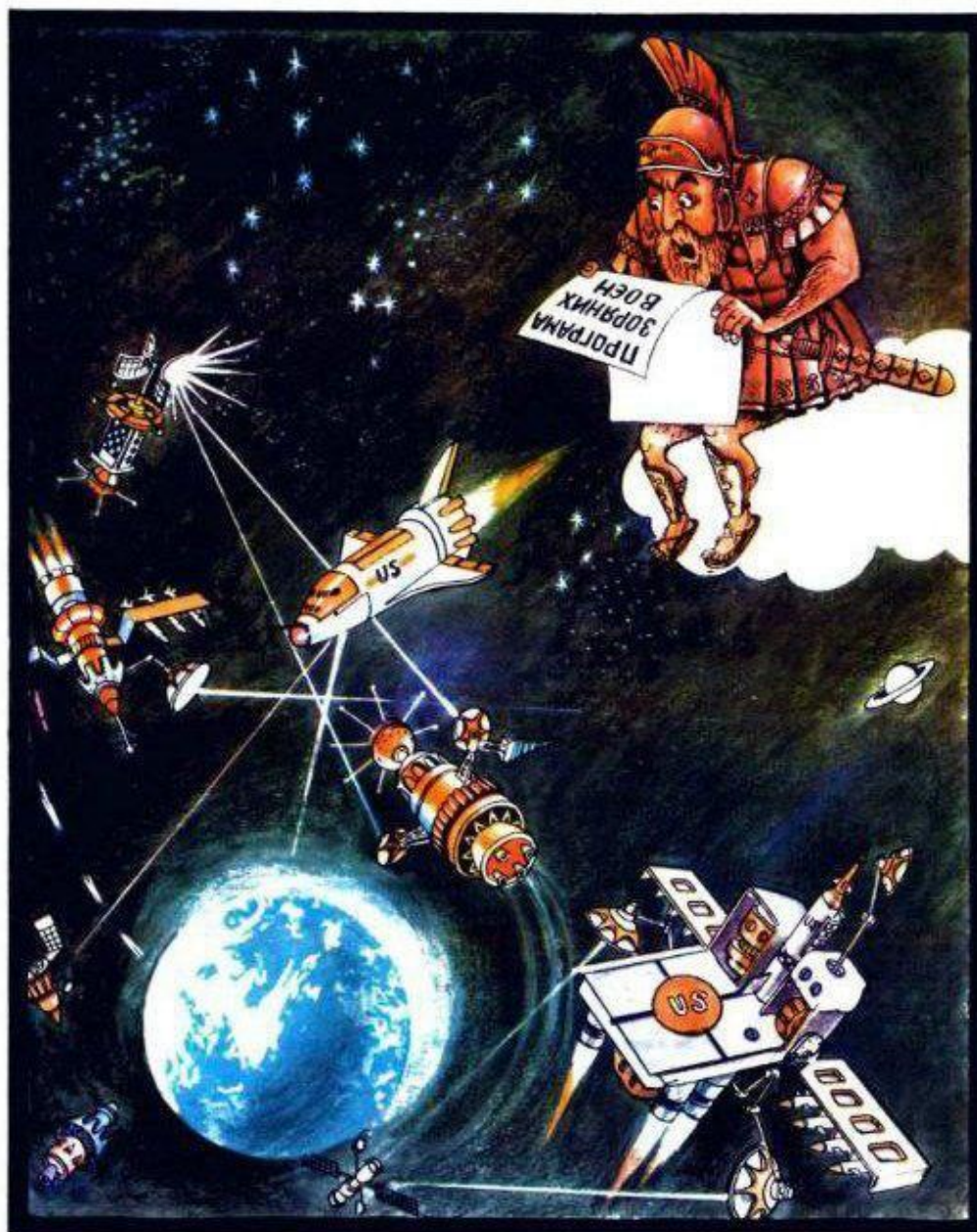
Джерело: Перець. 1987. №1. С. 15

Додаток 28

Мал. В. СОЛОНЬКА

Ціна номера 30 коп.

Індекс 74393



Бог війни:
— До такого безглузддя навіть я не додумався!..

Джерело: Перець. 1986. №11. С. 14

Додаток 29

Ціна номера 30 коп. Індекс 74

Мал. А. ВАСИЛЕНКА



— Прибув у ваше розпорядження, шеф! Чекаю ваших наказів!

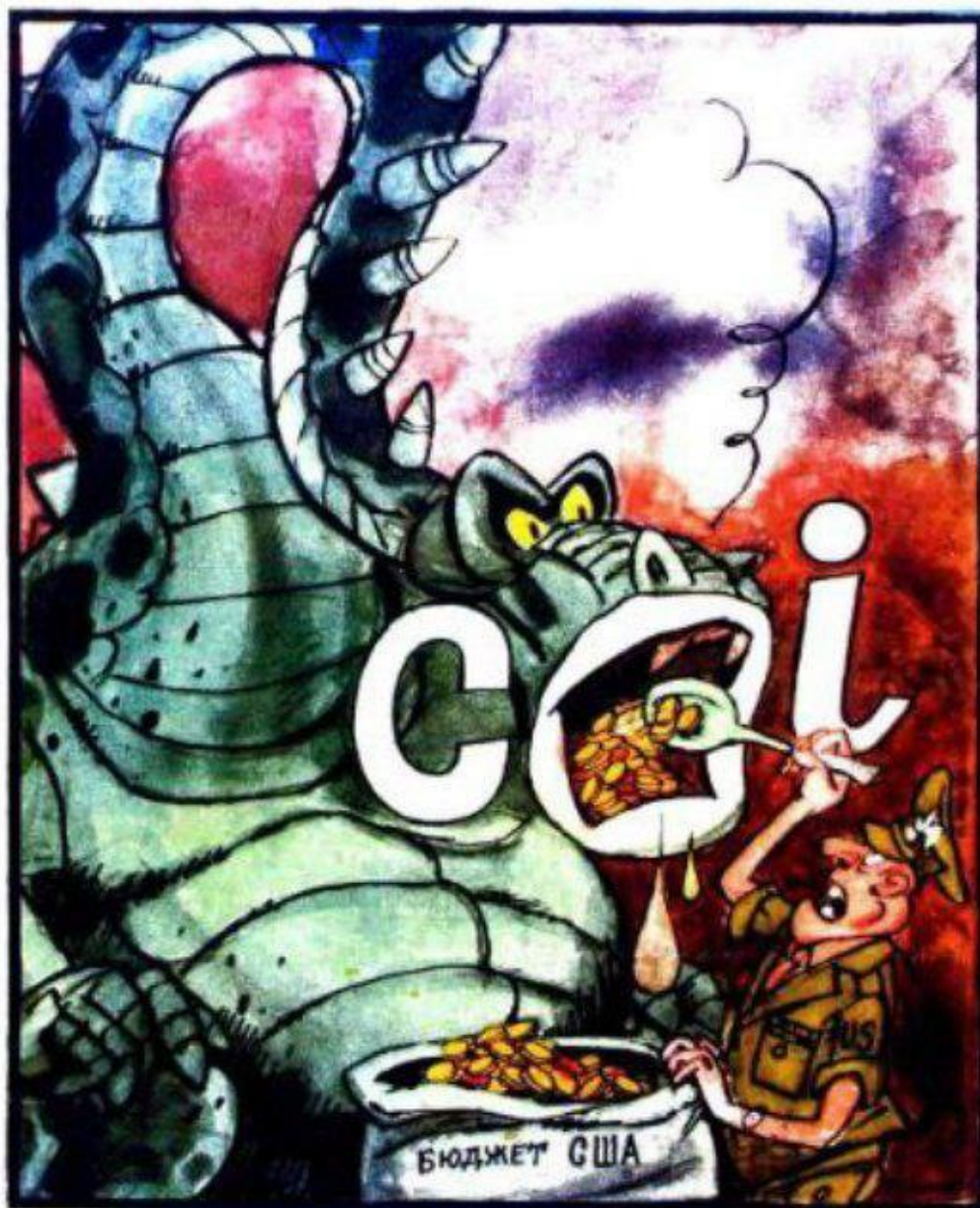
Джерело: Перець. 1987. №6. С.15

Додаток 30

СОІ — справжнє чудовисько. За американськими даними, на неї витрачено мінімум трильйон доларів, а за іншими даними — два трильйони доларів.

Мал. В. ГЛИВЕНКА

(З газет).



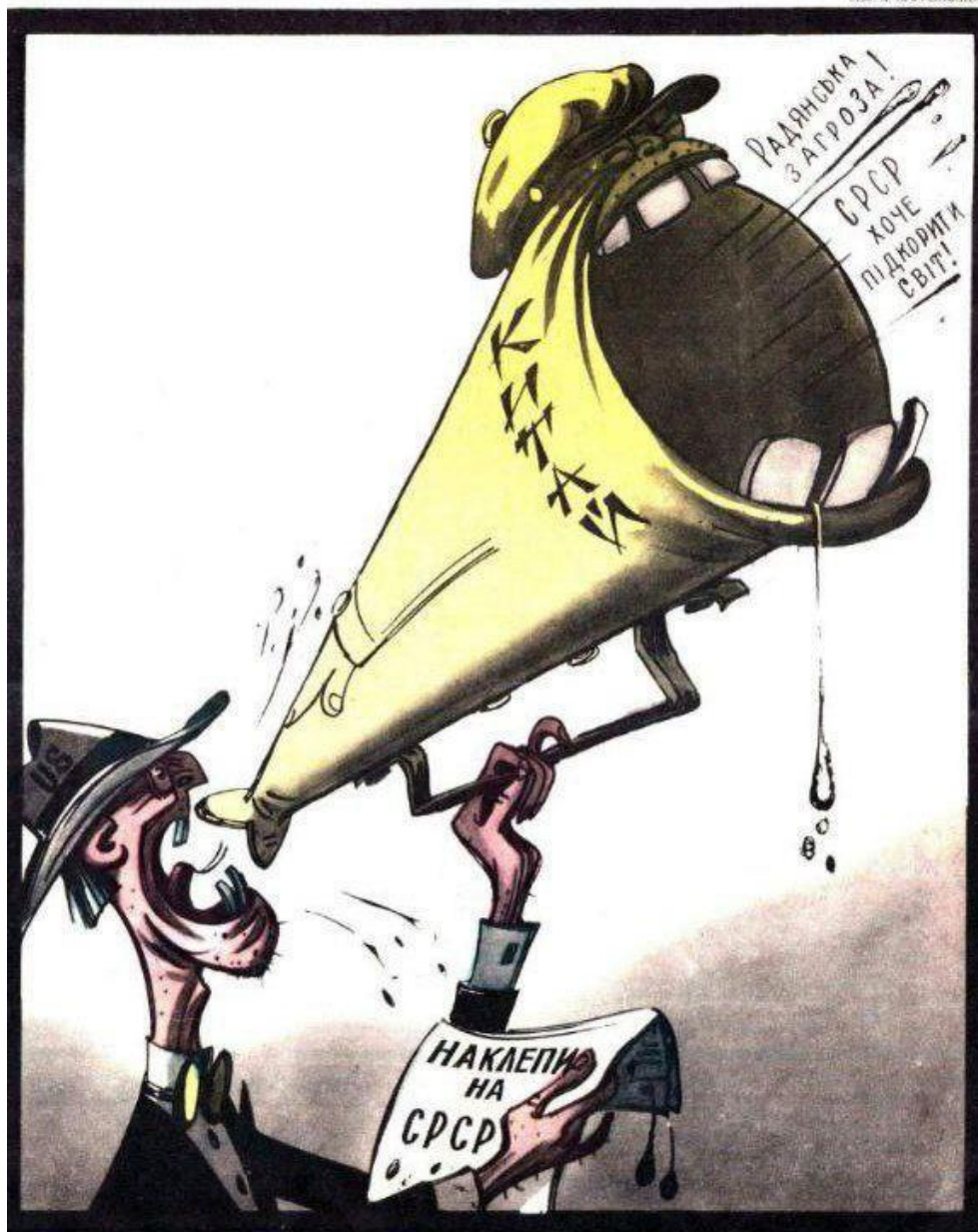
МЕНАЖЕРА.

Джерело: Перець. 1987. №2. С. 13

Додаток 31

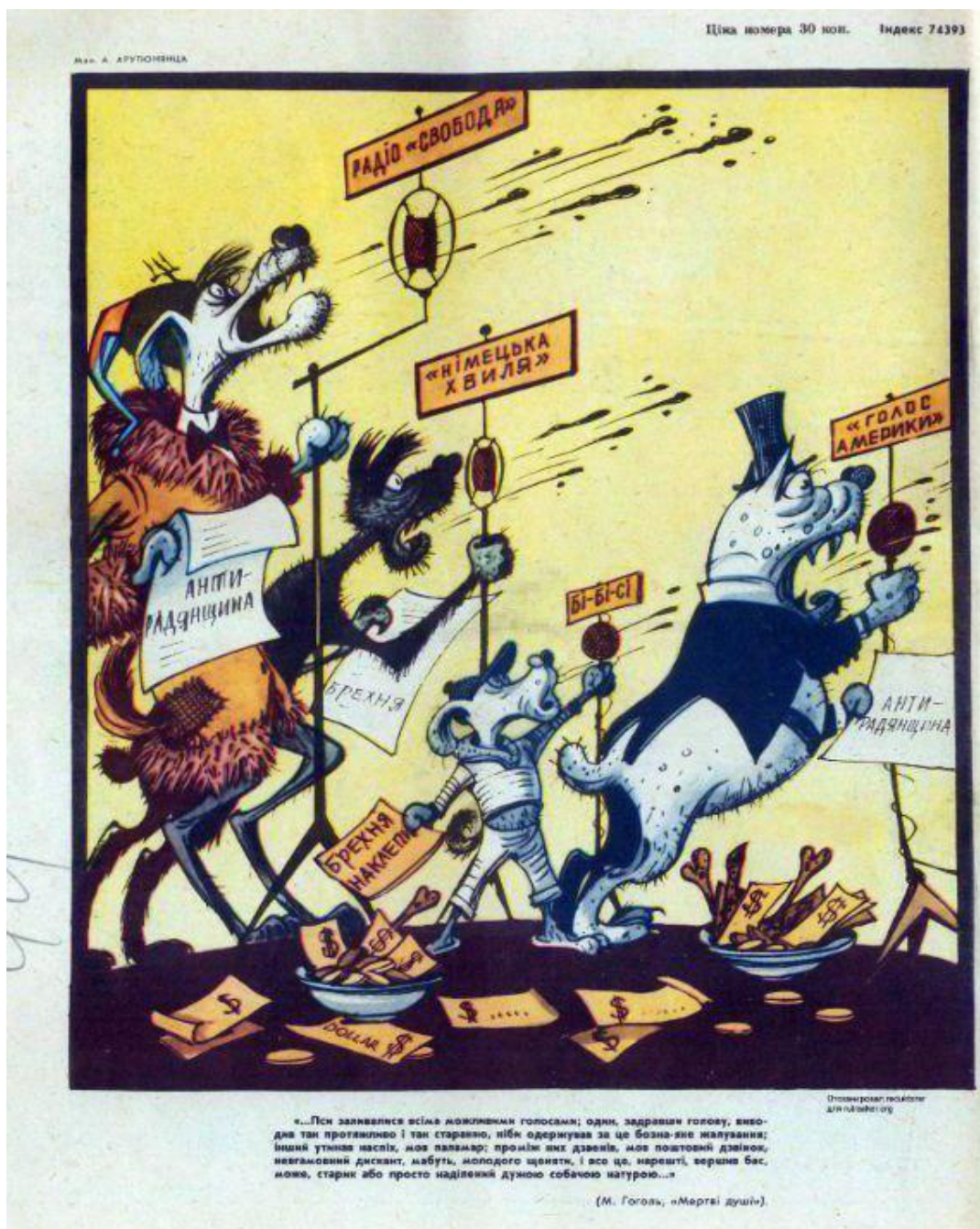
Індекс 74393

М. С. А. АРТУХІНЦІ



Рупор антирадянщини.

Джерело: Перець. 1981. №16. С. 14



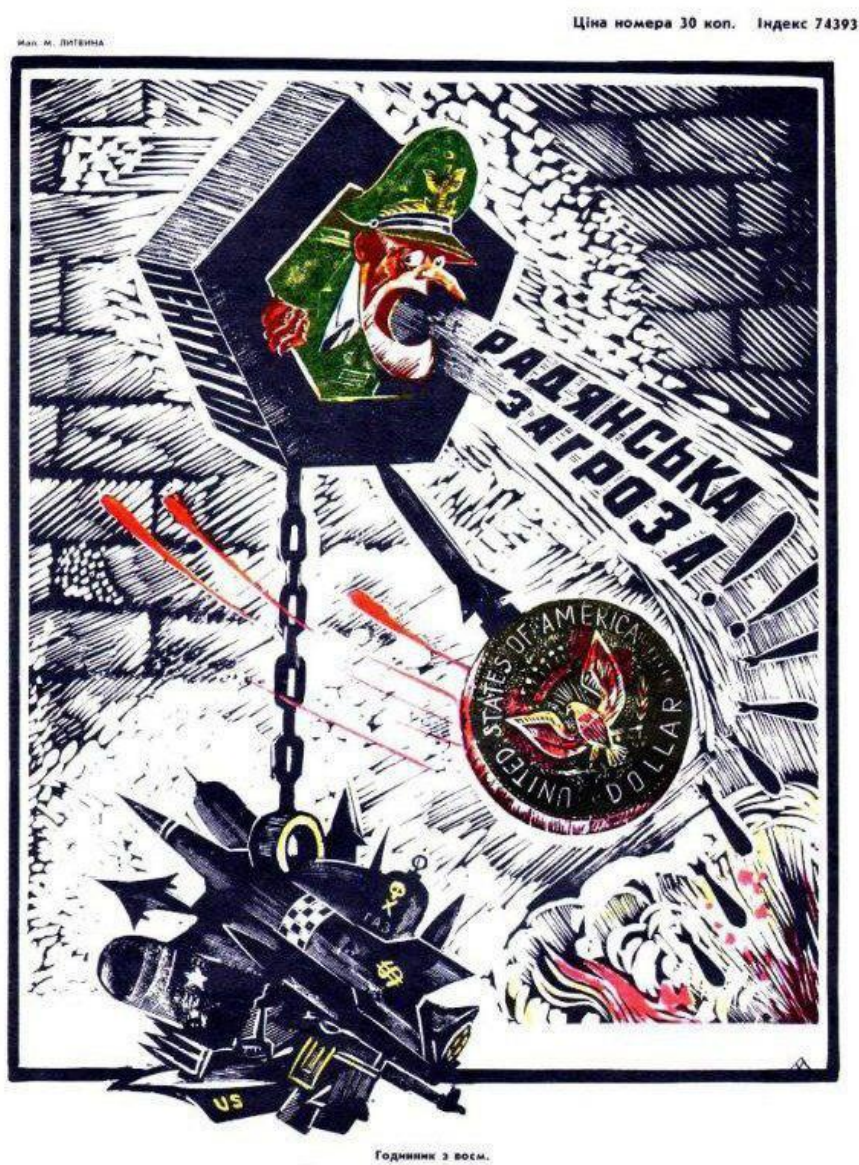
Джерело: Перець. 1984. №7. С. 14

Додаток 33



Джерело: Перець. 1984. №3. С. 14

Додаток 34



Джерело: Перець. 1981. №11. С. 14



Штабний годинник НАТО.

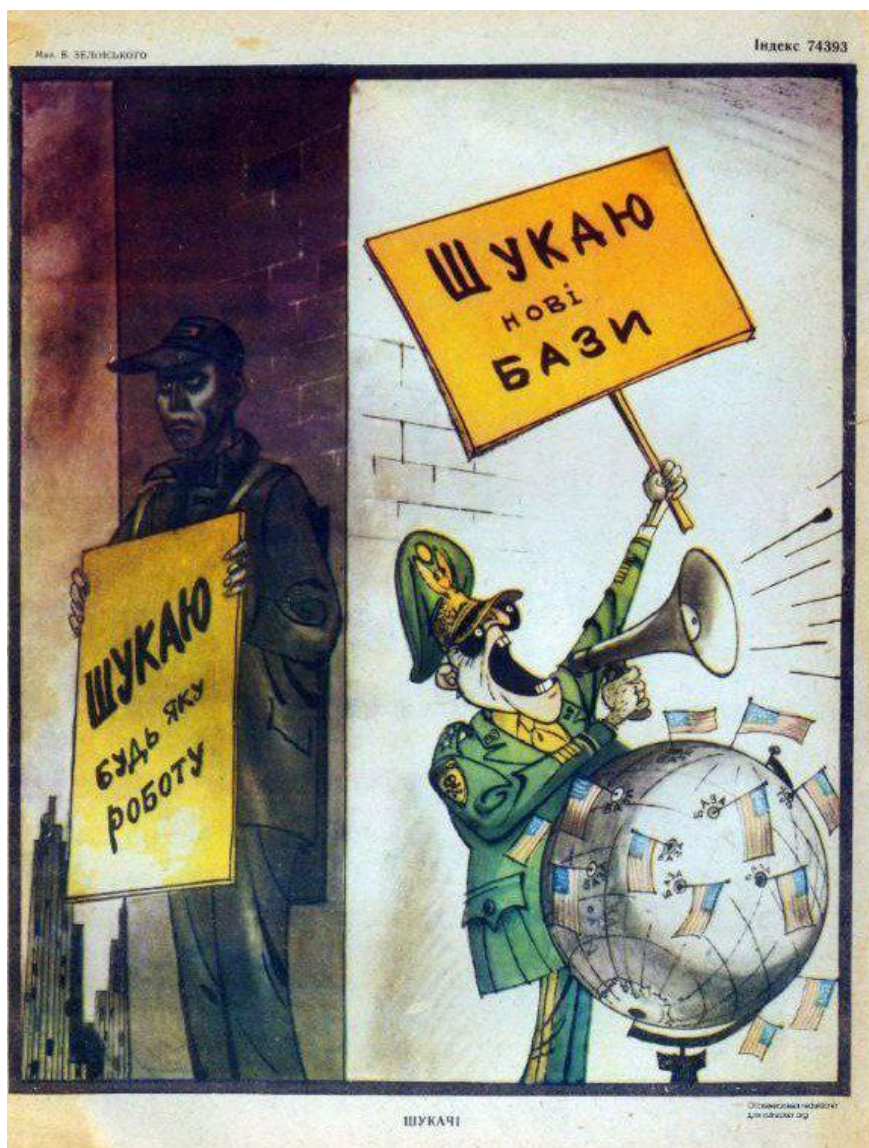
Джерело: Перець. 1981. №11. С. 14

Додаток 36



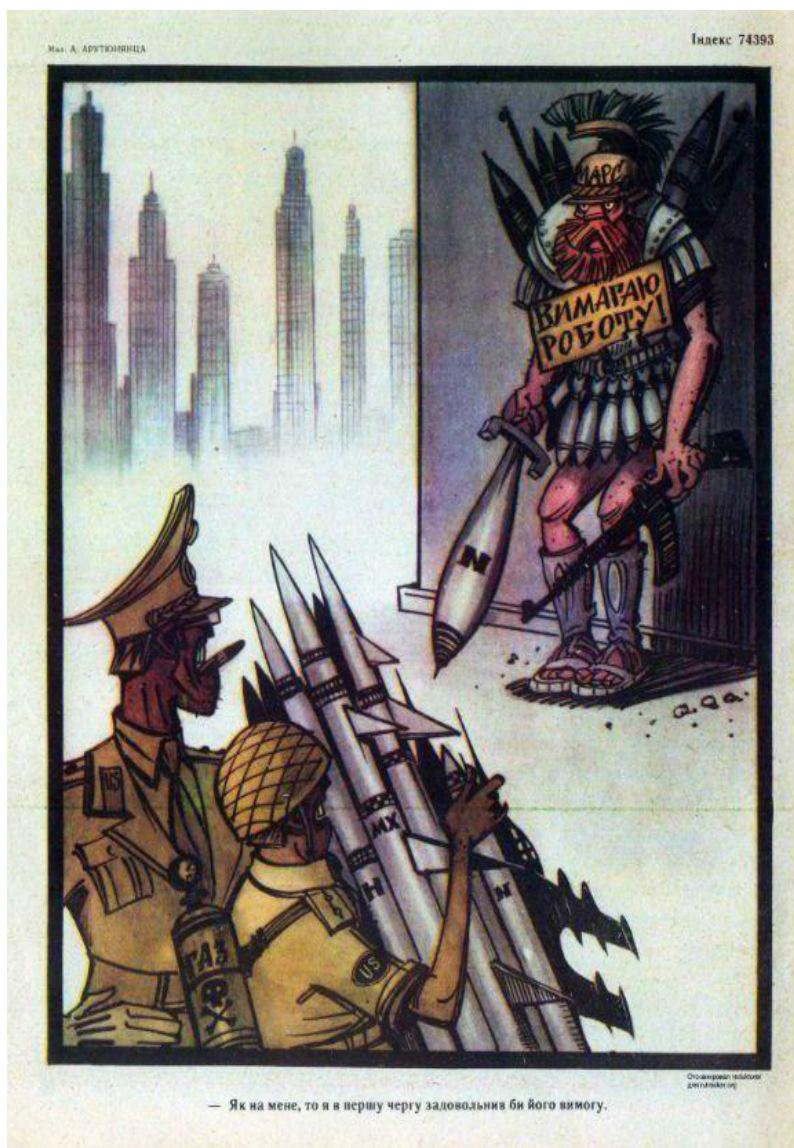
Джерело: Перець. 1982. №4. С. 13

Додаток 37



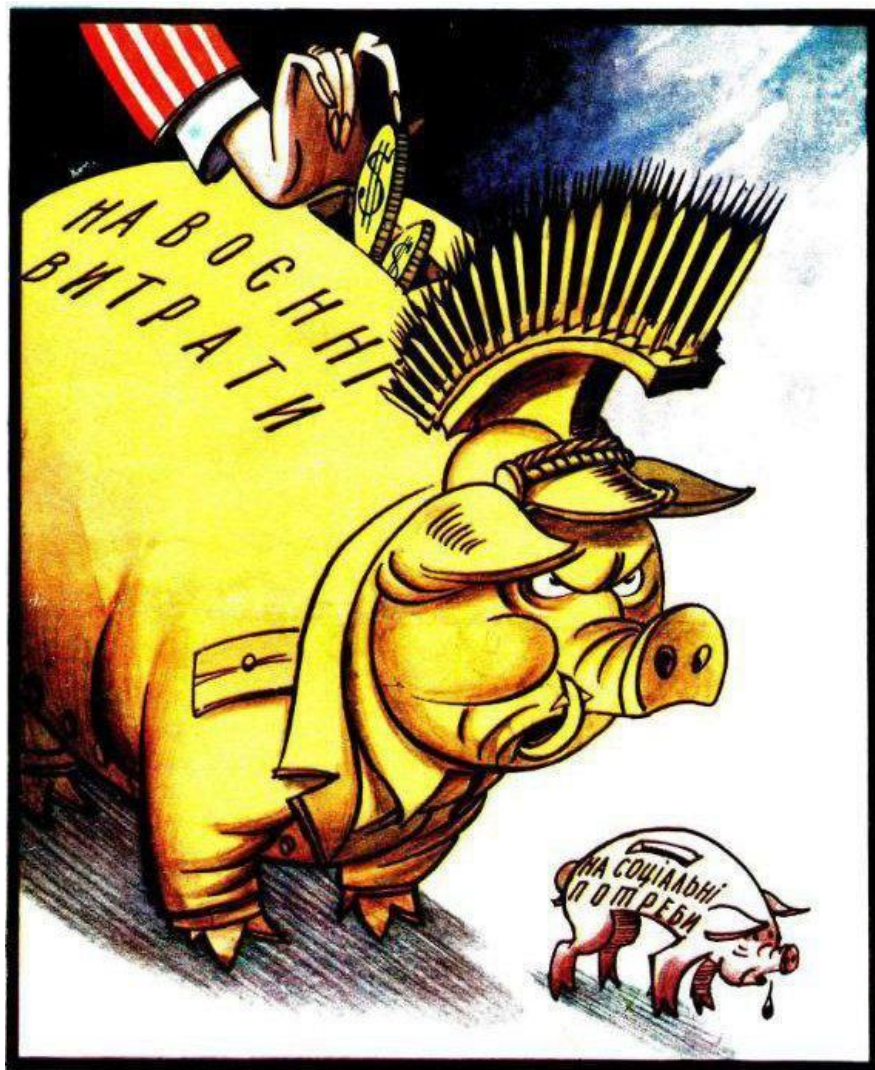
Джерело: Перець. 1982. №9. С. 14

Додаток 38



Джерело: Перець. 1982. №13. С. 15

Додаток 39



Як на їхню думку, — рік свині
Має прислужитися війні:
Для бенкету смерті, для війни —
Кабана годують вони.

Джерело: Перець. 1983. №12. С. 15

Додаток 40



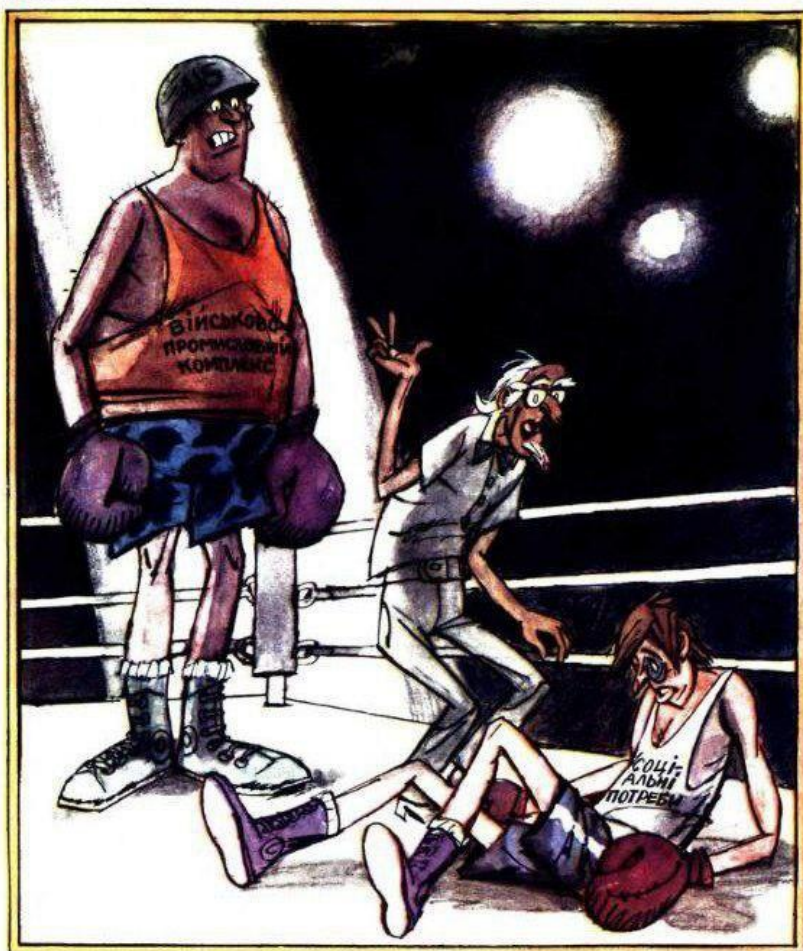
Марі зусман.

Джерело: Перець. 1982. №13. С. 14

Додаток 41

Ціна номера 30 коп. Індекс 74393.

Мал. В. ГИМБЕРА



За явною перевагою!

Джерело: Перець. 1986. №3. С. 15

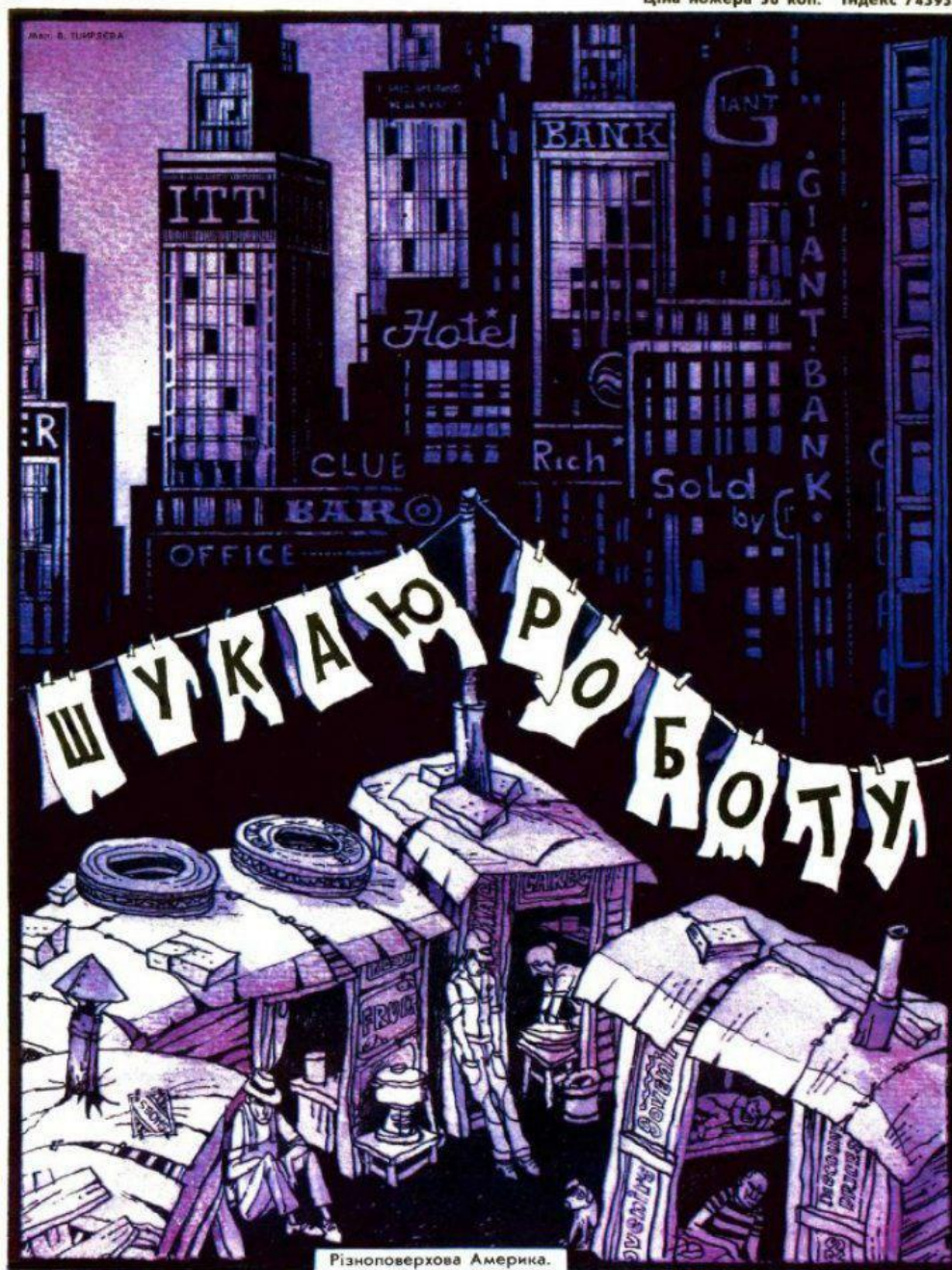
Додаток 42



— А от мені тепло! У цих газетах — гарячі запевнення про:
настання кращих часів.



Джерело: Перець. 1984. № 14. С 5.; Перець. 1986. №20. С 14.



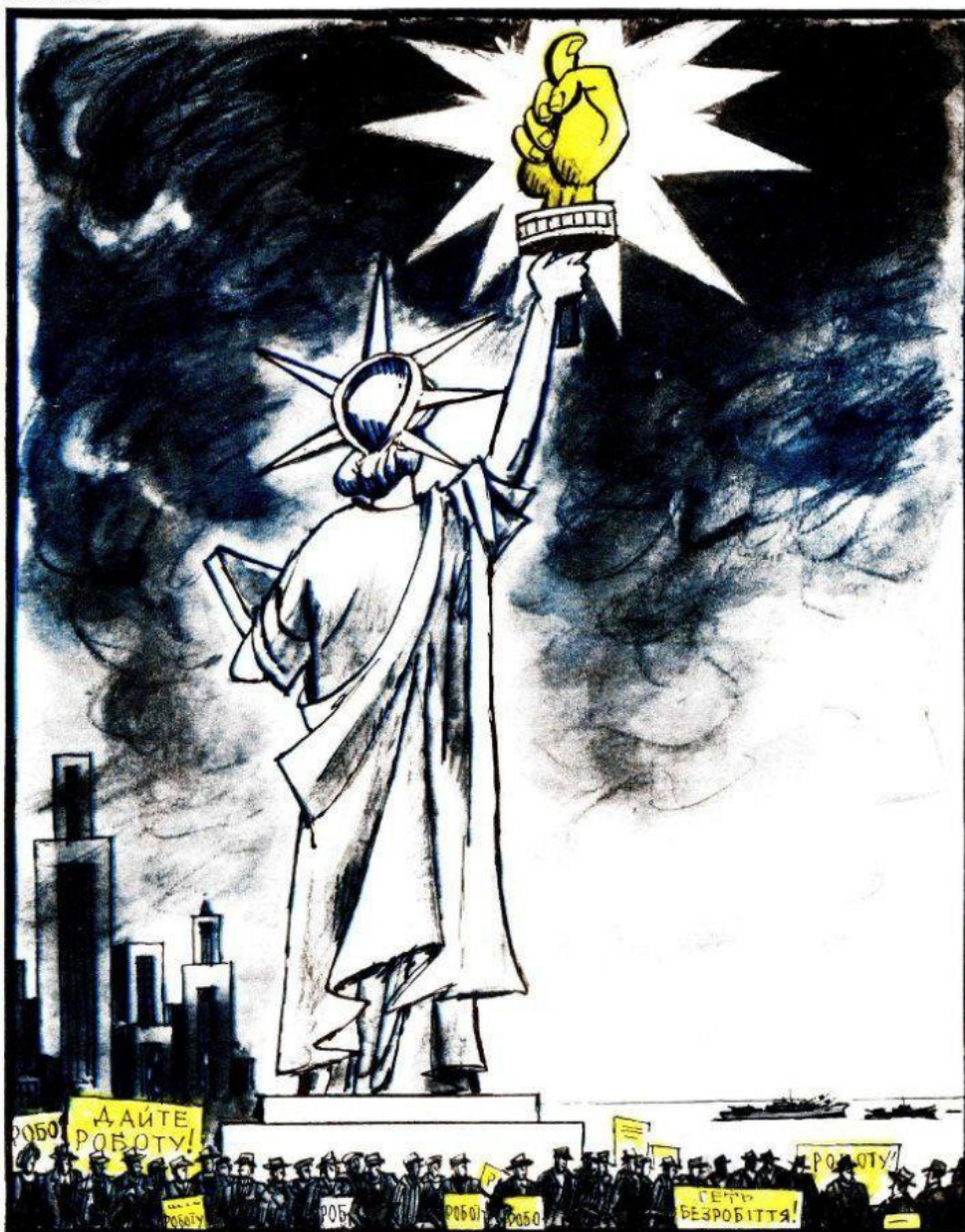
Різноманітність Америки.

Джерело: Перець. 1986. №6. С. 15

Додаток 44

Мал. В. ГЛИВЕНКА

Індекс 74393



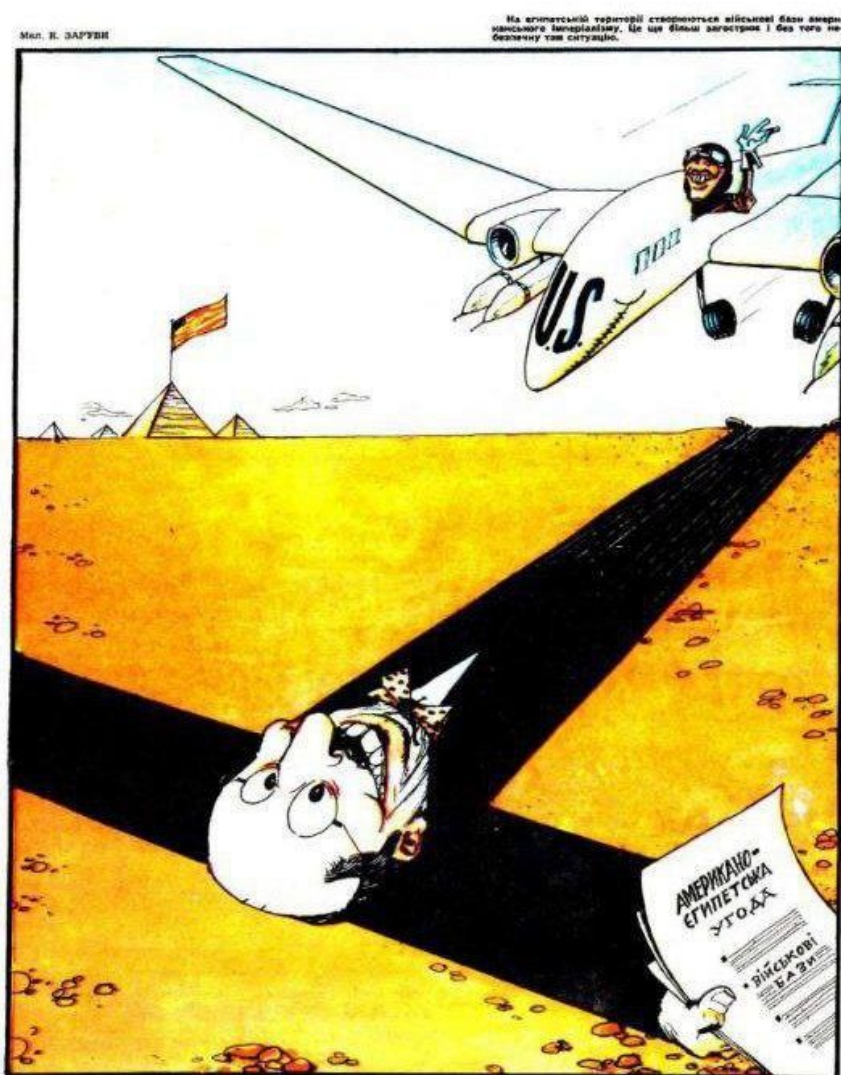
Статуя Свободи очима мільйонів американських злидарів.

Джерело: Перець. 1983. №13. С. 13

Додаток 45

ПАДАТИ НИЖЧЕ НІКУДИ

Індекс 74393



Посадочний знак.

Джерело: Перець. 1980. №16. С. 13

Додаток 46



Джерело: Перець. 1983. №1, С 9

Додаток 47



Обличчя символу.

Джерело: Перець. 1983. №3. С. 14

Додаток 48

Хайфа та інші ізраїльські порти, як повідомляє преса, будуть перетворені в постійнодіючі бази для флоту США.

мал. В. СОРОНЬКА

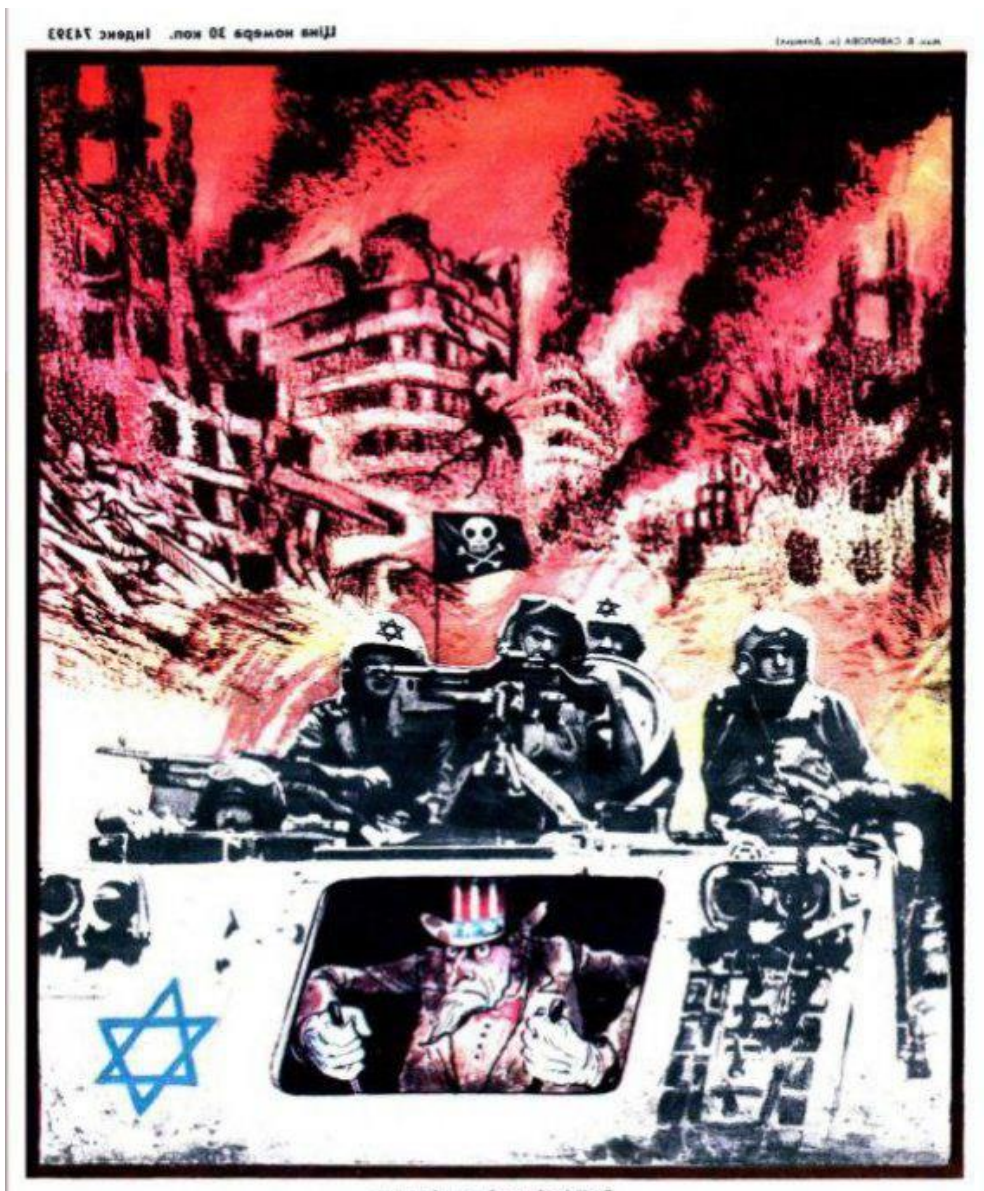


Ціна номера 30 коп. Індекс 74393

Стають на прикол.

Джерело: Перець. 1985. №5. С. 14

Додаток 49

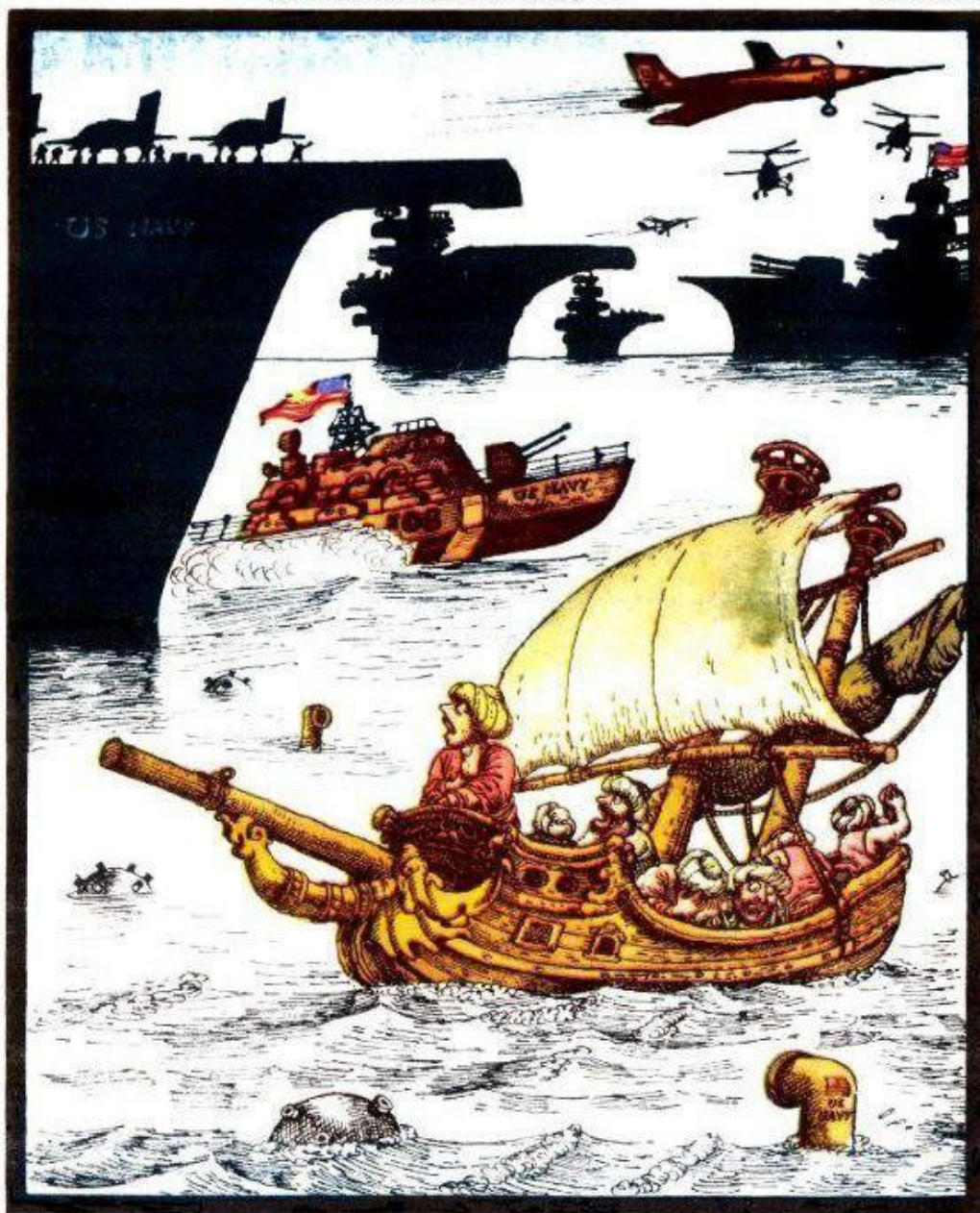


Джерело: Перець. 1984. №1. С. 5

Додаток 50

США зосереджують військово-морські сили в Персидській затоці, що робить небезпечним мореплавство в цьому районі.

Мал. Р. САХАДТУЄВА



Остання подорож Синдбада-мореплавця.

Джерело: Перець. 1987. №16, С. 13

Додаток 51



— Запевняю вас, на цьому стільці вам буде значно зручніше.

Джерело: Перець. 1980. №21. С. 5

Додаток 52



Джерело: Перець. 1983. №24. С. 11

Додаток 53

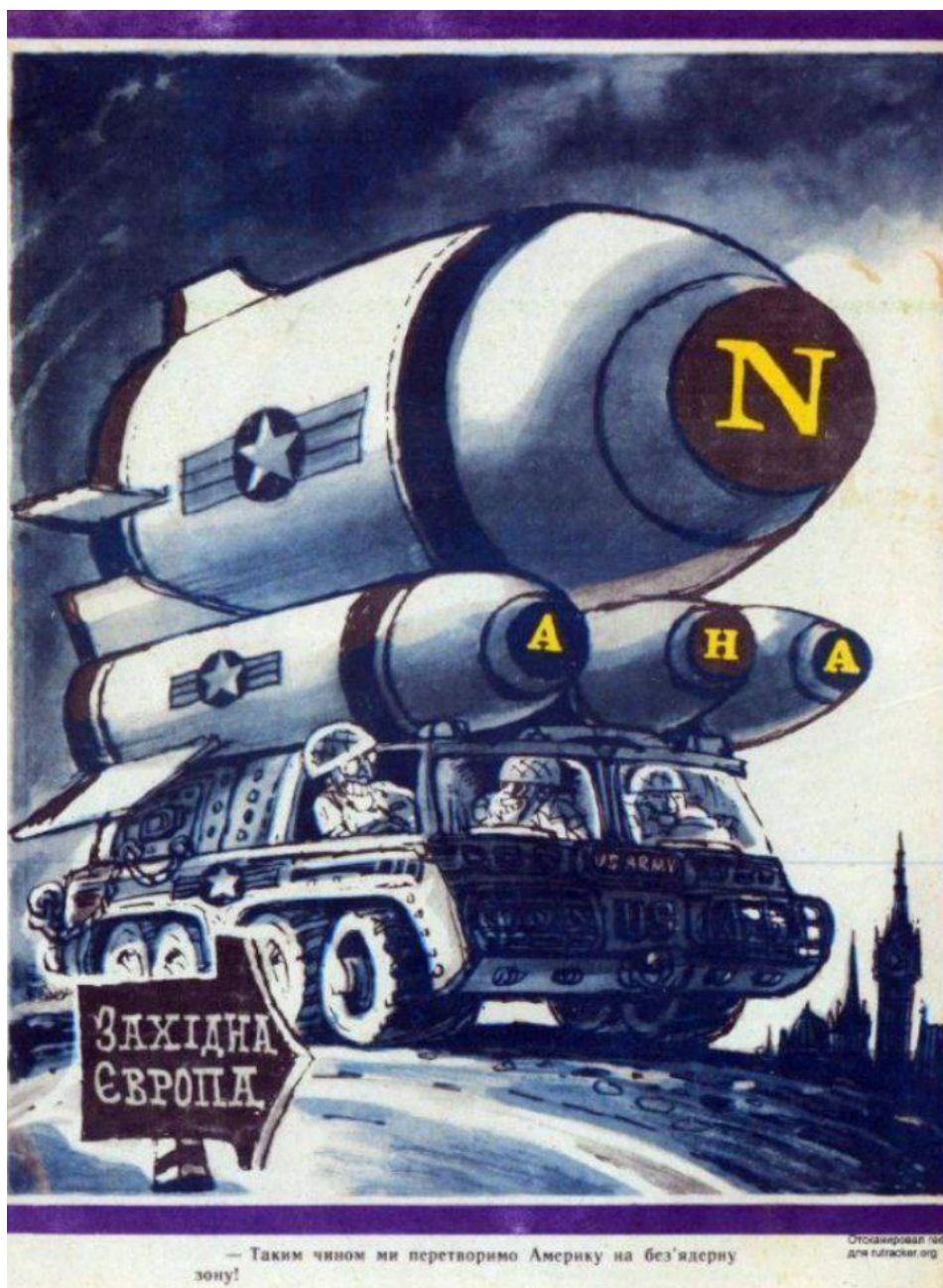
Жак А. АРТУРЕНЦА



— А тепер, леді, ви можете спати спокійно.

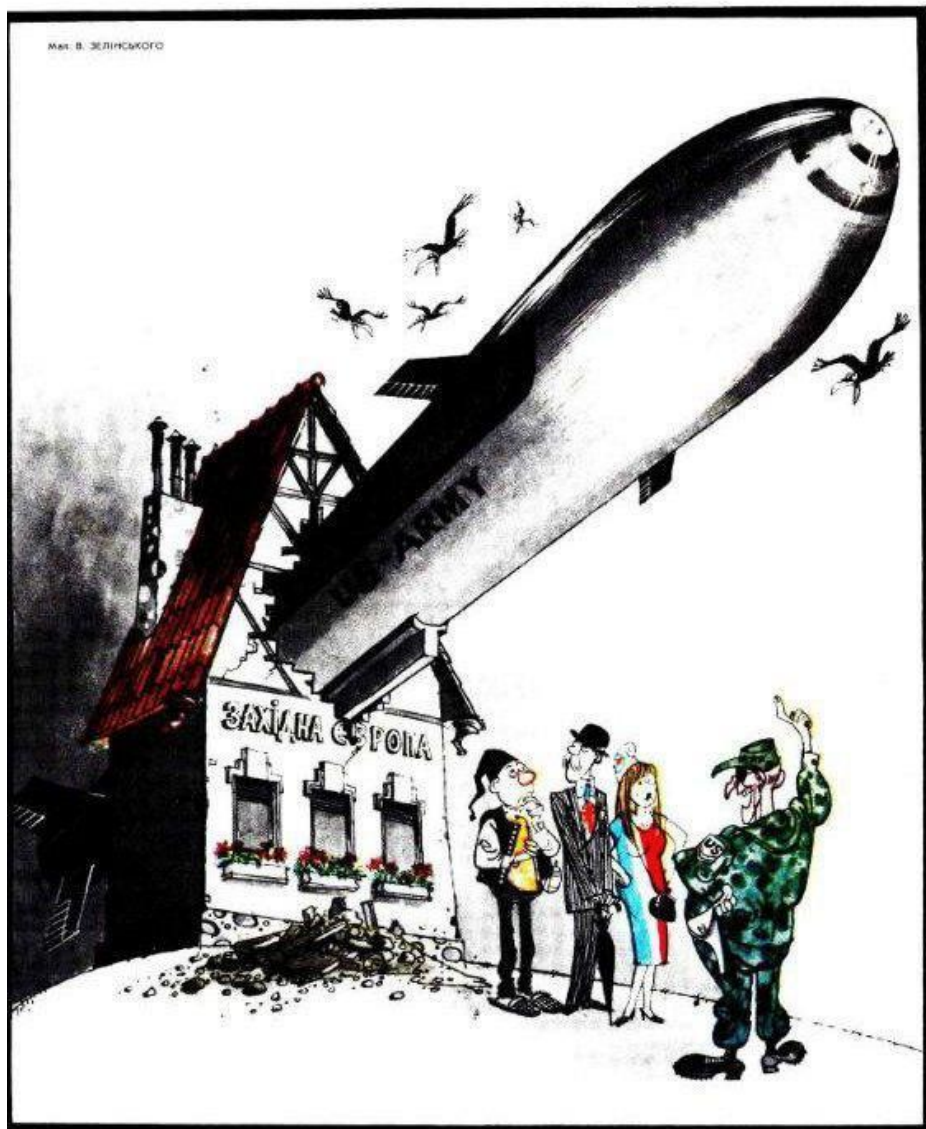
Джерело: Перець. 1980. №3. С. 12

Додаток 54



Джерело: Перець. 1982. №18. С. 15

Додаток 55



— Не лякайтесь, це все для безпеки вашого дому.

Джерело: Перець. 1983. №18. С. 14

Додаток 56



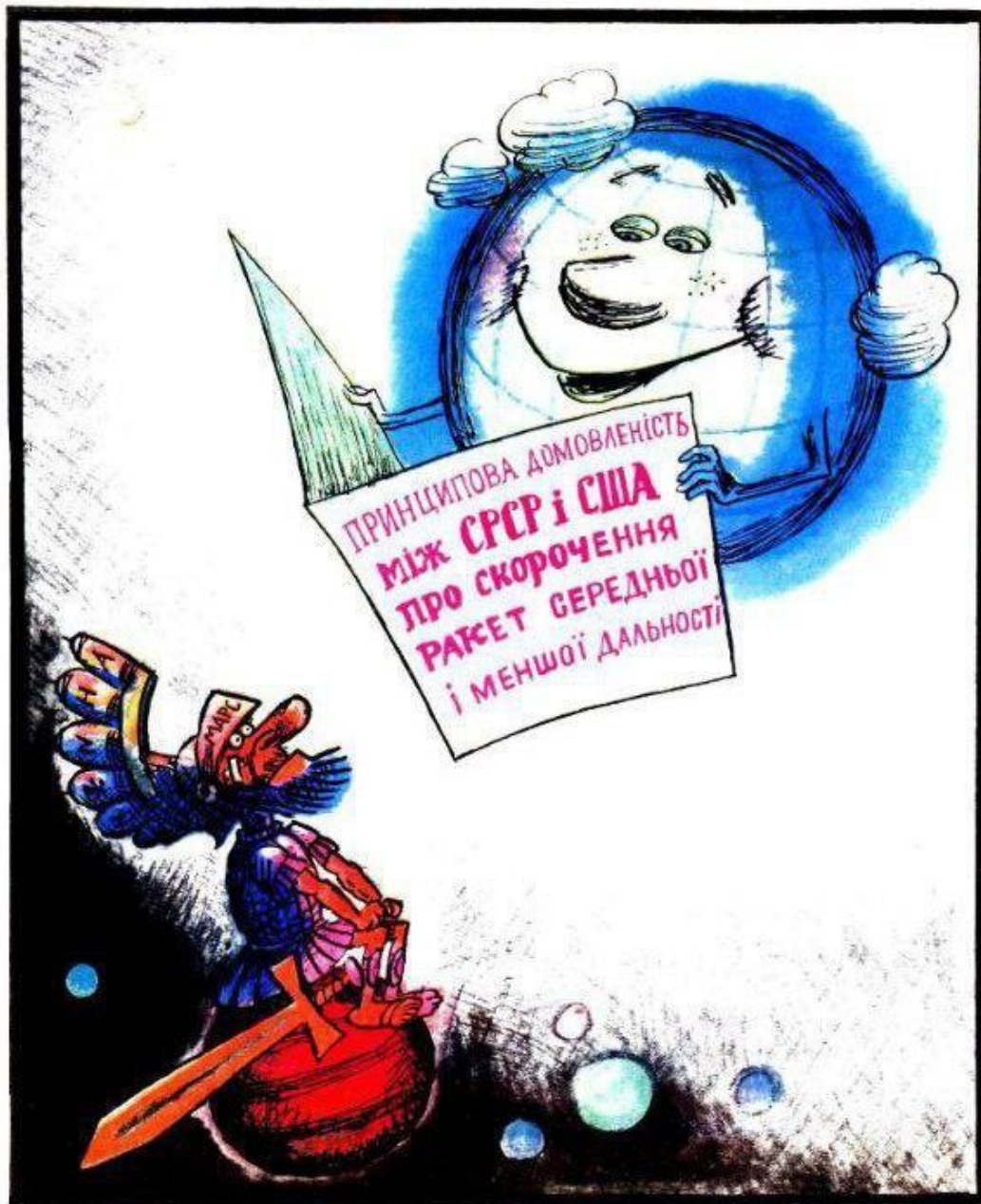
Джерело: Перець. 1980. №1. С. 14

Додаток 57



Джерело: Перець. 1980(№1), 1986(№ 21), 1987(№8), 1988 (№1)

Мал. В. БАСИВЕНКА



Земля: — Хороші новини! Якщо і далі так піде, то до двохтисячного року, ти, Марсе, залишишся без роботи.

Джерело: Перець. 1987. №21. С. 14

Додаток 59



Не затьмарити!

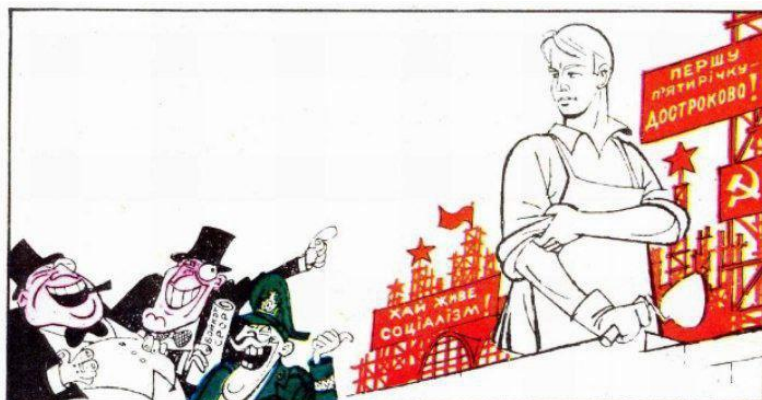
Джерело: Перець. 1983. №7. С. 11

Додаток 60



Джерело: Перець. 1983. №21. С. 1

Додаток 61



Гарно сміється той...



хто сміється останній!

Джерело: Перець. 1980. №20. С. 1

Додаток 62

32-4462
Г И Й

81

Г В



січня 1927 р.

4 (1094)

ера 20 коп.



Ми по світлій ідем дорозі,
плани здійснюємо пророчі, —
ось чого так їм крутить в носі,
ось що співають їм хижі очі!

Мал. А. АРУТЮНЯЦЯ, вірші В. БОЙКА



Джерело: Перець. 1981. №4. С. 1



Джерело: Перець. 1981. №4. С. 1



Джерело: Перець. 1985. №21. С. 1

Додаток 65



Джерело: Перець. 1981. №4. С. 15